

Arkeologisk schaktningsövervakning

Universitetshuset och Universitetsparken i Uppsala

Fjärdingen 1:9
RAÄ 88:1
Uppsala stad
Uppland

Anna Ölund

Arkeologisk schaktningsövervakning

Universitetshuset och Universitetsparken i Uppsala

Fjärdingen 1:9
RAÄ 88:1
Uppsala stad
Uppland

Anna Ölund

Omslagsbild: Universitetsparken med Geijerstatyn och universitetshuset en tidig novembermorgon 2012. Foto Anna Ölund Upplandsmuseet.

Upplandsmuseets rapporter 2013:06
ISSN 1654-8280

Fotograf och bearbetning av foton där inget annat anges: Anna Ölund
Planframställning där inget annat anges: Anna Ölund
Vetenskaplig granskning: Bent Syse

Allmänt kartmaterial: © Lantmäteriet. Ärende nr MS2006/1674

© Upplandsmuseet, 2013

Upplandsmuseet, Fyrstorg 2, 753 10 Uppsala
Telefon 018 – 16 91 00
www.upplandsmuseet.se

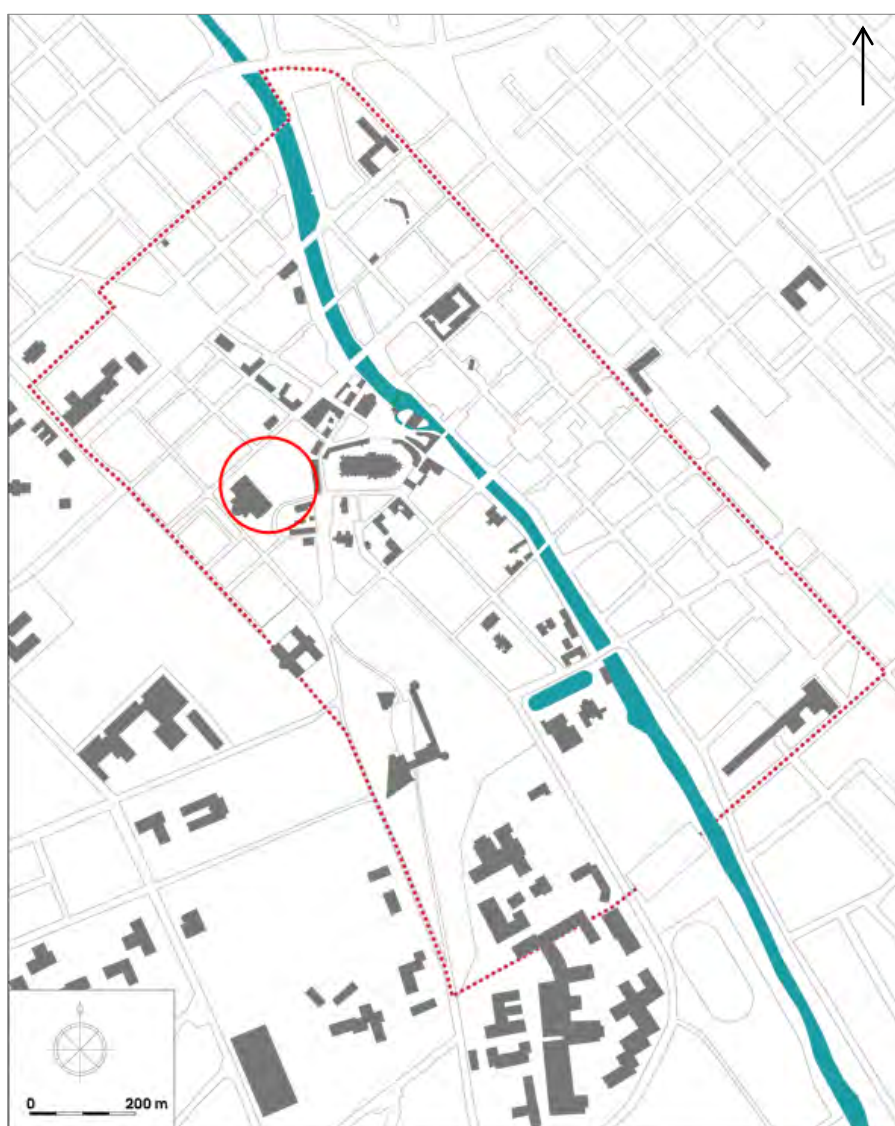
Innehåll

Inledning	6
Bakgrund	8
Tidigare arkeologiska undersökningar	8
Universitetshuset och Universitetsparken	14
Exercitiehuset	15
Kungsstallet	17
Ärkebiskopsgården - S:t Eriks gård - Uppsala gård	18
Ärkebiskopsborgen	18
Genomförande	23
Undersökningresultat	24
Åskledningsschakt runt universitetshuset	25
Dagvattenschakt i Universitetsparken	27
Fynd	46
Naturvetenskapliga analyser	49
Konklusion	50
Sammanfattning	52
Administrativa uppgifter	53
Referenser	53

Inledning

Upplandsmuseets avdelning Arkeologi utförde under oktober-december 2012 en arkeologisk schaktningsövervakning i Universitetsparken och runt universitetshuset i Uppsala. Arbetet skedde efter beslut från Länsstyrelsen i Uppsala län, kulturmiljöenheten (dnr 431-3742-12 beslutsdatum 2012-08-16, tilläggsbeslut 2012-09-14 samt dnr 431-6819-12 beslutsdatum 2012-11-12). Arbetet omfattade schaktningar för åskledare kring universitetshuset samt schakt för dagvatten. Beställare av arbetet var Statens Fastighetsverk och projektet leddes av Bjerking AB i Uppsala. Schaktningsarbetena utfördes av Hallbloms AB. För det arkeologiska arbetet svarade Anna Ölund som också författat rapporten.

Figur 1. Översikt som visar läget för Universitetsparken och universitetshuset. Fornlämningsområdet RAÅ 88:1, utbredningen för medeltida kulturlager i Uppsala stad markerat med streckad linje. Skala 1:14000.

Platsen för universitetshuset och Universitetsparken har en lång och spännande historia. Före universitetshusets uppförande låg här en exercitiegård, byggd 1665. Exeritiegården byggdes i sin tur på ett kungligt stall, vilket låg på platsen från mitten av 1620-talet. Kungsstallet uppfördes på ruinerna efter en medeltida ringmursborg, stora ärkebiskopsgården även kallad ärkebiskopsborgen. Tidigare arkeologiska undersökningar i området har visat att stora delar av den medeltida borganläggningen finns kvar i parken och delvis under och i universitetshuset. Målsättningen med schaktningsövervakningen var att dokumentera eventuella lämningar som skulle komma att beröras av arbetet. I förlängningen sågs dokumentationen kunna bidra till ett breddat kunskapsläge kring den medeltida ärkebiskopsborgen.

Figur 2. Universitetshuset och Universitetsparken i Uppsala är idag byggnadsminnesmärkta och förvaltas av Statens Fastighetsverk. Foto från domkyrkans torn av Torbjörn Ehrnvall 1961. Foto TE0479, Upplandsmuseet.

Figur 3. Universitetshusets baksida med byggnadens karakteristiska aula. Foto från hörnet S:t Olofsgatan-Kyrkogårdsgatan av Henri Osti 1890. Foto OD0237a, Upplandsmuseet.

Bakgrund

Det aktuella undersökningsområdet ligger centralt i Uppsala på en slänt mot nordöst. En platå löper från universitetshuset åt söder och väster. Någonstans i området har den medeltida byn Ovanberga legat. I samband med det omfattande Huseliusprojektets forskning kring Uppsala domkyrka har arkeolog Ronnie Carlsson fördjupat sig i och sammanställt det arkeologiska och historiska källmaterialet som finns kring domkyrkan och dess omgivningar. Stora delar av bakgrundskapitlet är hämtat från detta arbete (Carlsson 2010).

Fornlämningsbilden i området är mycket komplex och svår att överblicka. Det finns därför inte utrymme att inom ramen för denna rapport gå igenom angränsande kvarters historiska bebyggelse (kvarteren Prosten, Ubbo, Slottskilen, Kamphaf, Pistolen, Rosenberg, Rosendal och Disa). För denna överblick hänvisas till Ronnie Carlssons arbete (Carlsson 2010). I detta bakgrundskapitel redovisas endast de tidigare arkeologiska undersökningarna som utförts i Universitetsparken och vid universitetshuset, liksom de olika byggnader som legat i parken från medeltid till idag.

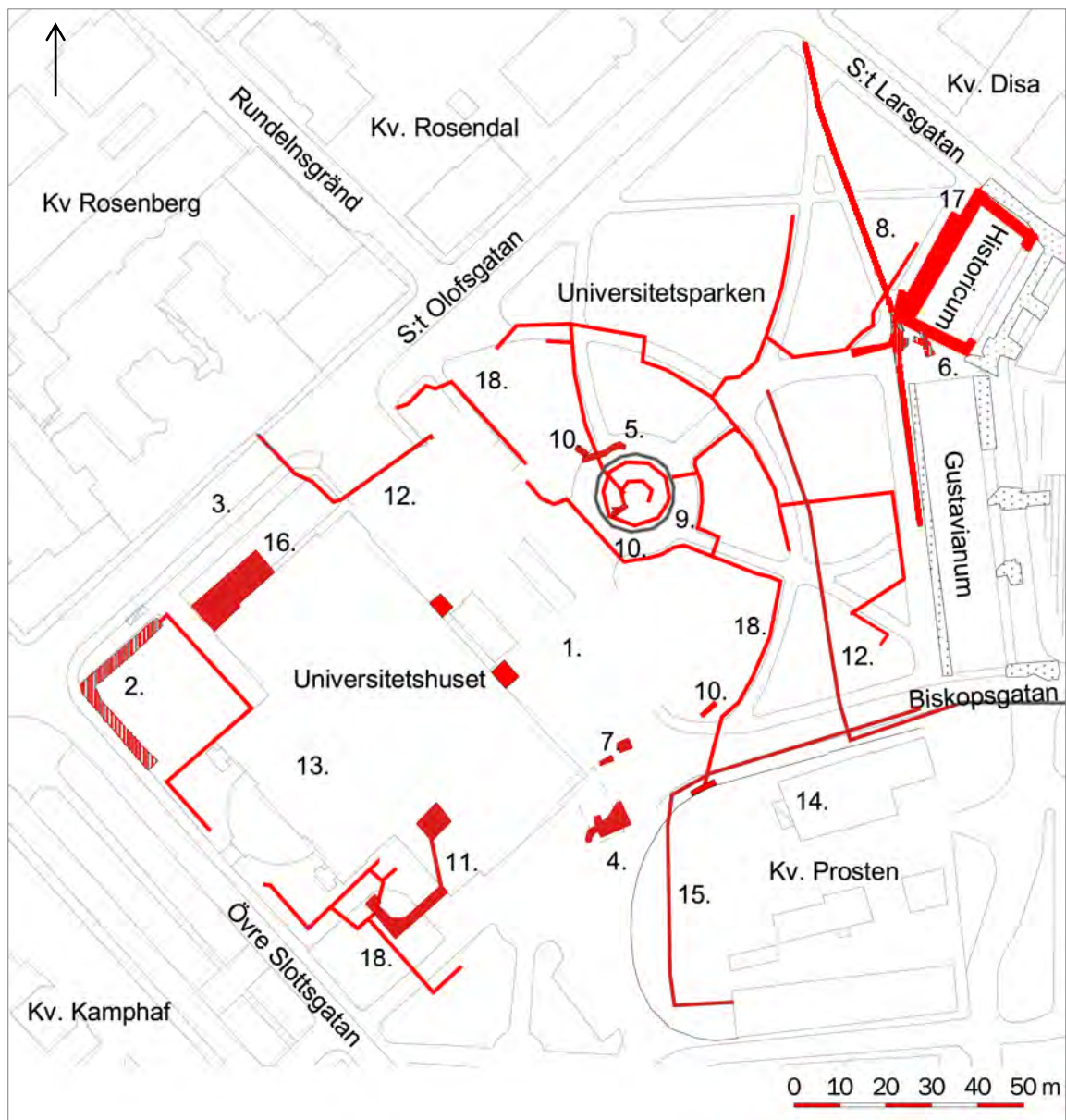
Tidigare arkeologiska undersökningar

Några mer omfattande arkeologiska undersökningar har inte skett i Universitetsparken, däremot har ett flertal mindre schaktningsövervakningar gjorts. I många av schakten har resterna efter ärkebiskopsborgen påträffats liksom Gustavianums trädgårdsmur. Schakten har även berört övrig bebyggelse som legat utmed Rundelsgränds gamla sträckning genom parken (figur 13), liksom bebyggelse vid Övre Slottsgatan. Nedanstående lista finns även redovisad på en översiktsplan, figur 4.

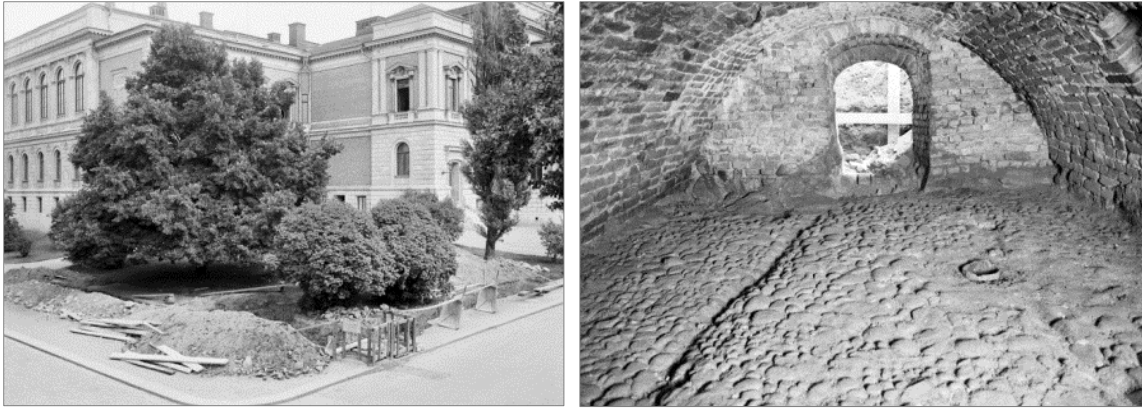
- *1880-talet.* [1] I samband med byggnationen av universitetshuset och Universitetsparken vid slutet av 1800-talet framkom resterna efter ärkebiskopsborgen. Borganläggningen som utgjordes av kraftiga gråstens- och tegelmurar blottades och stora delar av ruinerna efter borgen grävdes bort. Arbetet skedde utan någon direkt antikvarisk övervakning, trots att riksantikvarie Hildebrand hade kontaktats. Intresset för de framkomna ruinerna tycks inte ha varit hög hos de olika inblandade myndigheterna, men väckte stort intresse hos allmänheten (Hahr 1929, s 14f). I samband med att borgen var synlig upprättades en planritning av arkitekt Carl August Kihlberg. Vid samma tillfälle (våren 1886) togs även åtta fotografier som idag finns i Kihlbergs samling på Arkitekturmuseet (figur 11). Kihlbergs planritning tycks vid en första anblick ge en noggrann och sanningsenlig bild av borganläggningen. Men eftersom byggnationen av universitetshuset hade pågått sedan 1879 och huset stod färdigt 1887 så kan knappast Kihlberg ha dokumenterat borgens västra del, som då låg under universitetshuset. Planens exakthet kan också ifrågasättas vad gäller stötfogar och murskarvar som inte tycks bilda något logiskt system (Lovén 1996, s 258f).

- 1934. [2] Under sommaren 1934 grävdes schakt i hörnet Järnbrogatan (S:t Olofsgatan) och Övre Slottsgatan (figur 5 och 6). Under Järnbrogatan påträffades en källarvåning till ett medeltida stenhus. Fyndmaterialet utgjordes av keramik, skor mm (UM arkiv, Sundquist 1935-1937, s 72ff). Ytterligare schakt grävdes i Universitetsparken med anledning av nedläggning av åskledare och telegrafkabel. I hörnet av Rundelsgränd och Järnbrogatan (S:t Olofsgatan) påträffades lämningarna efter ett troligt medeltida hus. I gatukorsningen vid Universitetsparkens norra hörn påträffades lämningarna efter pålning för äldre bebyggelse. Någonstans i Universitetsparken, oklart var, dokumenterades även profilhuggna kalkstensblock, troligen tillhörande ärkebiskopsborgen (Sundquist 1935-1937, s 72).

Figur 4. Plan över utförda arkeologiska undersökningar i Universitetsparken och universitetshuset. Linjeskräfferade sträckor anger undersökningar med något osäker lokalitet och för prickade schakt hänvisas till Carlsson 2010, och där anförd litteratur. Skala 1:1500.

Figur 5 (t.v). Arkeologisk undersökning för nedläggning av telegrafkabel 1934. Schaktet var upptaget i hörnet av Övre Slottsgatan och Järnbrogatan (S:t Olofsgatan). Foto mot öster. Fotograf okänd. A:341, Upplandsmuseet.

Figur 6 (t.h). Fotot visar den medeltida källare som påträffades vid undersökningen 1934. Källaren låg under Järnbrogatan (S:t Olofsgatan), nära korsningen Övre Slottsgatan. Vid undersökningen påträffades skor, redskap, keramik mm (Sundquist 1935-37). Fotograf okänd, A:342, Upplandsmuseet.

- 1938. [3], osäker lokalitet. Planritningar över schakt i Järnbrogatan (S:t Olofsgatan) mellan Övre Slottsgatan och Rundelsgränd visar påträffade murrester (UM arkiv). Oklart är vad dessa murar representerar.
- 1939.[4] Vid schaktningar (figur 7) framkom gråstensmurar från ärkebiskopsborgens södra länga (Sundquist 1970).
- 1954. [5] Under sommaren 1954 undersökte Nils Sundquist med anledning av ny kulvertdragning delar av ärkebiskopsborgens norra rundel. De framkomna resterna utgjordes av tegelstensmurverk (Sundquist 1970).

Figur 7. Foto över framgrävda rester efter ärkebiskopsborgens södra länga. Fotot taget 1939 mot öster. I bakgrunden ses Gustavianum och Biskopsgatan. Fotograf okänd. B:341, Upplandsmuseet.

Figur 8. Delar av ärkebiskopsborgens norra rundel vilken framkom i samband med grävningar för kulvertnedläggning 1954. Foto mot väster. Fotograf okänd. F639_04. Upplandsmuseet.

- 1955. [6] Under augusti 1955 gjordes troligen grävarbeten mellan Gustavianum och Historicum, vilket framgår av en upprättad planritning. I schaktet framkom resterna efter två murar (UM arkiv). Vilka ytterligare sträckor som grävdes vid tillfället eller vad som framkom är oklart.
- 1966. [7] Ett mindre schakt frilade delar av ärkebiskopsborgens södra länga. Den inre (norra) muren framkom i schaktet (Sundquist 1970).
- 1966. Ej markerat. En upprättad ritning visar ett teleschakt vilket dragits i Universitetsparken väster om Historicum och Gustavianum. I schaktet framkom murrester vilka tolkats som en sidoflygel till Historicum (UM arkiv). Troligen är murresterna sammanhörande med den byggnad som påträffades på samma plats sex år senare, se nedan.
- 1972. [8] Relativt omfattande grävarbeten genomfördes i Universitetsparkens nordöstra del under oktober och november 1972, med anledning av nedläggning av dagvattenledningar (figur 9). Bakgrunden till arbetet var Gustavianums problem med fukt i källaren samt problem med stående vatten vid S:t Larsgatan, som uppstod vid regn. Ett stamledningsschakt löpte från parkens norra hörn mot Historicum och Gustavianum. Vid Gustavianum vek schaktet av och löpte parallellt med Gustavianums västvagg fram till husets entré. Schaktdjupet för stamledningen varierade från 1,7 m vid gatukorsningen S:t Larsgatan - S:t Olofsgatan till 2,1 m vid Gustavianums entré och bredden var 1 m. Från detta stamledningsschakt togs ytterligare schakt upp för dagvattenbrunnar i parkens gångar. I schaktet framkom lämningarna efter en byggnad, vilken utgjordes av tegelmurar vilande på gråstensmurar. Sammanlagt blottlades byggnadens ena gavel som var närmare 8,5 m lång med ca 1,5 m tjocka murar. Vid undersökningen framkom även resterna av Gustavianums förra trapphus (Arkivrapport 1972, UM arkiv).

Figur 9. En arkeologisk undersökning i Universitetsparkens norra och nordöstra del företogs 1972. Bilden visar kraftiga tegel- och gråstensmurar vilka påträffades i samband med grävningar för dagvattenledning. Murresterna som låg 5,5 m väster om Historicums SV hörn, är troligen lämningarna efter det gamla Länslasarettets gårdshus (UM arkiv). I bakgrunden ses S:t Larsgatan och till höger utanför bilden finns Historicums västra fasad. Foto mot NÖ. Fotograf okänd. P1169_1, Upplandsmuseet.

- 1973. [9] När grusgångarnas kanter i Universitetsparken skulle stensättas gjordes en mindre antikvarisk övervakning. Övervakningen gjordes i mars månad när det fortfarande var tjäle i marken, vilket försvårade undersökningen. I schaktet som löpte runt Geijerstatyn påträffades murrester på tre ställen (Arkivrapport 1973, UM arkiv). Troligen är det resterna efter den norra rundeln, det nordöstra borghörnet och den östra borglängan som berörts av undersökningen.
- 1991. [10] Uppsala universitet tog 1991 initiativet till ett forskningsprojekt "Uppsala gård" (Program för Uppsala gård 1991, UM arkiv). I samband med detta gjordes en mindre forskningsundersökning i syfte att fastställa lämningarnas status och tre mindre schakt grävdes. Två schakt berörde borgens norra torn där 1,7 m höga gråstensmurar fanns bevarade. Det tredje schaktet berörde borgens östra yttermur. Undersökningen kunde konstatera att den norra rundeln är sekundär till den norra och östra muren (Elfwendahl 1996).
- 1992. [11] I samband med omdragningar av rör i universitetshusets källare genomfördes en arkeologisk övervakning men inget av intresse framkom. Vid samma tillfälle grävdes även två schakt på universitetshusets södra sida (baksidan). Här framkom ett flertal lager men inga konstruktioner iaktogs (Broberg 1996).
- 1993. [12] Närmare 780 löpmeter kabelschakt grävdes i samband med nedläggning av datakabel inom ett flertal kvarter i domkyrkoområdet. Två av dessa schakt grävdes i Universitetsparken. I schaktet norr om universitetshuset påträffades två stenläggningar. I schaktet som löpte i Biskopsgatan och som

därefter drogs norrut genom Universitetsparken framkom i den norra delen resterna efter en mur, troligen Gustavianums trädgårdsmur (Anund 1994, s 33f).

- 1997-1999. [13] Upplandsmuseet genomförde en arkeologisk övervakning i samband med installation av ventilationstrummor, hiss mm, i universitetshusets källare. Här påträffades en grundmur vilken tolkats som resterna efter exercitiegårdens Beridarhus, dvs. den västra flygeln (Eriksson 1999a).
- 1999. [14] Upplandsmuseet genomförde en antikvarisk kontroll i och med att ett tidigare okänt valv påträffats i ett källarrum i Ärkebiskopsgården, Kv. Prosten. Murresterna i källaren har tolkats som delar efter en nisch i ärkebiskopsborgens södra rundel (Eriksson 1999b).
- 2001. [15] Upplandsmuseet utförde en arkeologisk övervakning i samband med nedläggning av optokabel i området (figur 10). Murrester, vilka tolkades som delar av det södra borgtornet framkom i Biskopsgatan. Schaktet löpte ytligt i Akademigatan och Biskopsgatan för att avslutas i ärkebiskopsgårdens södra flygel (Syse 2001).
- 2007 [16] Upplandsmuseet övervakade ett schakt utefter universitetshusets norra gavel. Anledningen till arbetet var anläggande av en radonbrunn. I schaktet fanns inget av antikvariskt intresse (Skr. Dnr Ar-1588-2006).
- 2007-2008. [17] Upplandsmuseet genomförde arkeologiska schaktningsövervakningar kring Historicum (Ekermanska huset) i samband med restaureringen av byggnaden. Vid övervakningen 2007 påträffades inget av antikvariskt intresse. I 2008-års schakt påträffades bebyggelse lämningar från 1600-talet som stått utmed Rundelsgränds norra sida (Ölund 2008). Troligen är det samma byggnad som framkom 1972.
- 2008-2009. [18] I samband med schaktningar för ny belysning genomfördes en arkeologisk schaktningsövervakning av Upplandsmuseet. Arbetet omfattade ny fasadbelysning för universitetshuset, ny belysning av Geijerstatyn samt förbättrad parkbelysning i Universitetsparken. Vid arbetet framkom delar av ärkebiskopsborgens östra och norra yttermur, delar av norra borgtornet samt delar av södra borgtornet. Utöver de medeltida lämningarna framkom bebyggelse rester och stenläggningar från perioden 1600-1700-tal (Ölund 2010).

Figur 10. Del av den södra rundeln som framkom under nuvarande ärkebiskopsgårdens trädgårdsmur i Biskopsgatans trottoar. Delar av muren blottades även då optokabeln (som ses i bild) lades ned 2001. Foto 2009 av Anna Ölund, Upplandsmuseet.

Universitetshuset och Universitetsparken

Universitetshuset är universitetets huvudbyggnad och används idag för föreläsningar, konserter, representation och akademiska högtider. Här sammanträder också konsistorium och fakulteter. Idag är huset och delar av parken byggnadsminnesmärkta och fastigheten ägs av Statens Fastighetsverk, som mellan åren 1996-2001 lät genomföra omfattande invändiga restaureringar.

I samband med Uppsala universitets 400-årsjubileum 1877 var det tänkt att ett nytt universitetshus skulle invigas. Universitetets lokaler i Konsistoriehuset, Gustavianum och Carolinasalen började minst sagt bli trångbodda, omoderna och otillräckliga för verksamhetens behov. En arkitektävling hölls först 1877 och det vinnande bidraget presenterades efter flera ändringar av Herman Teodor Holmgren. Våren 1879 påbörjades byggnationen av universitetshuset genom en pampig invigning av kung Oscar II. Byggmästaren var Carl Henrik Hallström som hade åtagit sig att utföra arbetet för en [alltför] låg summa. Bygghuvud var arkitekten Carl August Kihlberg. Projektet genomgick ett stort antal ändringar i fråga om utformning och materialval. Projektet präglades av mycket stora ekonomiska bekymmer och förseningar, men efter åtta år stod universitetshuset färdigt (Heinemann 1987). Arbetet med att anlägga parken skulle fortgå ytterligare några år.

Figur 11. Foto över ärkebiskopsborgens ruiner taget i samband med anläggandet av Universitetsparken våren 1886. På bilden framgår den östra längan med dess tjocka murar. I bakgrunden ses Gustavianum och domkyrkan. På fotot ges en uppfattning om hur nära dessa byggnader ligger varandra. AM1979-109-01, Kihlbergs samling, Arkitekturmuseet.

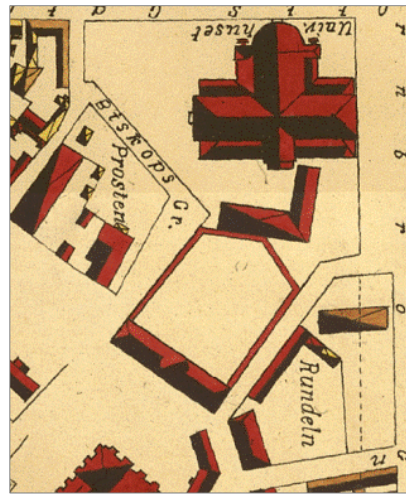
Det var just anläggningsarbetet som var en av de stora försenande faktorerna. Avlägsnandet av exercitiegården gick utan problem men under denna låg lämningarna efter en medeltida borganläggning, ärkebiskopsborgen. Det tycks som om man vid tidpunkten inte varit medveten om borganläggningens storlek, karaktär och omfattning (Hahr 1929, s 11ff). Arbetet med rivning av den medeltida borgen blev mycket mödosamt och långdraget. Det var som en *"sammangyttrad massa, hård som järn, men på samma gång seg som bly"* (Aurelius 1987, s 56). Platsens topografi med en nivåskillnad på 12 m mellan S:t Larsgatan och universitetshuset orsakade stora problem. Detta resulterade att delar framför universitetshuset fick ritas om, där en halvcirkelformad plan ersattes med de terrasserade balustrader/ramper som finns idag. Kring universitetshuset började ett gytter av verktygsbodar, arbetsskjul, kalkskjul, smedja, arbetarbostäder och kontor rivas i samband med att parken anlades. Anläggningsarbetet påbörjades 1886 och stod färdig 1887. I maj samma år invigdes det nya universitetshuset av Oscar II (Aurelius 1987).

Figur 12. Invigningen av universitetshuset skedde under stor pompa och ståt den 17 och 18 maj 1887. Fotot är troligen taget från Gustavianum. Fotograf Henri Osti. OD170, Upplandsmuseets bildarkiv.

Exercitiehuset

På den plats där universitetshuset skulle uppföras låg före byggnationen exercitiehuset (även kallat Stallgården). Under universitetshusets byggnadstid stod delar av exercitiehuset kvar, där mittlängan användes för lägenheter och kontor och den östra längan användes även vidare som stall. Den västra flygeln revs dock och uppfördes åter tillfälligt i nuvarande Universitetsparken (Aurelius 1987, 54ff).

Figur 13 (t.v). Planen visar exercitiehuset's placering i förhållande till den underliggande ärkebiskopsborgen och universitetshuset. På planen framgår även Gustavianums muromgårdade trädgård liksom Rundelsgränds tidigare sträckning. Plan från Aurelius 1987.

Figur 14 (t.h). Utsnitt från 1882 års karta upprättad av Robert Schumburg. Kartan visar att exercitiehuset's östra och norra länga fanns kvar bredvid grunden till universitetshuset. På kartan finns även Gustavianums trädgårdsmur men inte ruinerna efter rundeln. Två år efter att kartan upprättades visar en ny karta en planlagd park, Universitetsparken.

Exercitiehuset uppfördes av Olof Rudbeck mellan 1663-65 på platsen för ett förfallet stall. Det gamla Kungsstallet och marken hade donerats till akademien av drottning Kristina 1648. Syftet med donationen var att en ny universitetsbyggnad skulle uppföras och ritningar till byggnaden hade troligen tagits fram av Nicodemus Tessin d.ä. (Carlsson 2010). Av ekonomiska skäl blev bygget inte av, utan på platsen upprättades istället en exercitieiinstitution där franska och italienska lärdes ut, liksom ridning, fäktning och dans. Exercitiegårdens syfte var att uppmuntra adliga ynglingar att komma till akademien (Hahr 1929, s 5ff).

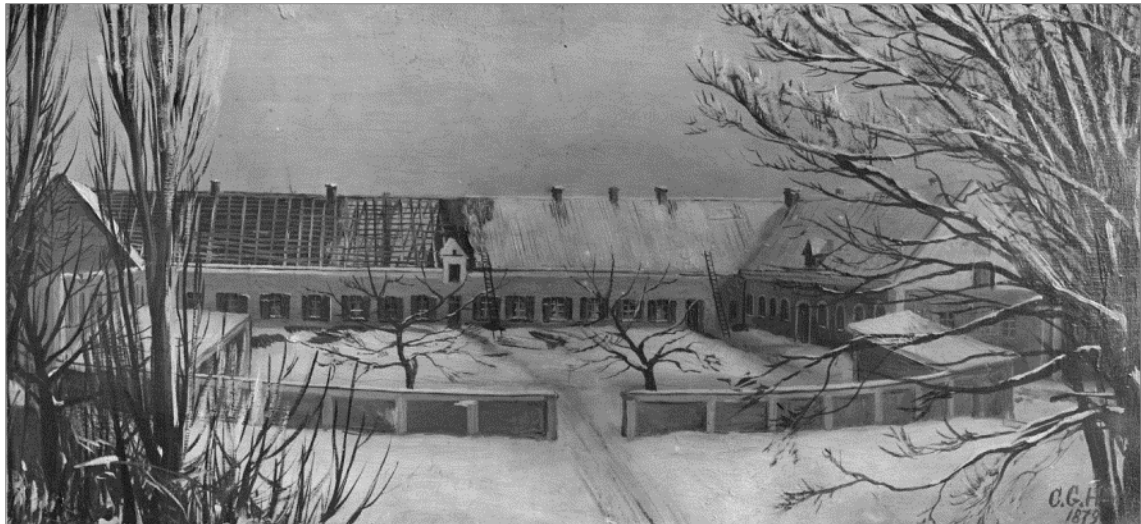
Under 1600-talet tycks det som om bebyggelse funnits kring Gustavianums trädgårdsmur och kring ruinerna efter ärkebiskopsborgen. 1696 skriver Olof Rudbeck i ett brev att man påbörjat rivningen av byggnader i området och en teckning av Johan Lithén stärker detta (Carlsson 2010).

Figur 15 (t.v). Utsnitt från Olof Rudbeck d ä huskarta över Uppsala i Atlasbandet till Atlantican, tryckt 1679. Exercitiehuset markerat.

Figur 16 (t.h) Utsnitt ur J B Bussers avritning av Uppsala stad från 1773. Exercitiehuset markerat.

Figur 17. Oljemålning av C. G. H. föreställande Exercitiegården i Universitetsparken, Uppsala 1879. Foto OB0033, Upplandsmuseet.

Som framgår av foton, kartor och målningar var exercitiehuset en envåningsbyggnad med en huvudlänga mot norr och två flyglar. Mellan flyglarna fanns en öppen gårdsplan som omgärdades av en mur åt söder. I muren fanns två mindre uthus. Exercitiehuset finns på två ritningar uppförda av Rudbeck, ett utkast och en planta. På plantan ligger stallet i den östra längan men på utkastet i den västra. Av J. Brolins karta från 1770 framgår att den östra flygeln kallades Stallet, den västra Beridare Huset och huvudlängan för Exercitie Mästarens Rum. Exercitiehuset har sannolikt byggts på kungsstallet. Kungsstallets L-formade byggnad motsvaras av exercitiehuset norra och östra längor (se figur 18). Troligen har både kungsstallet och exercitiehuset anlagts på ärkebiskopsborgens grund vilket kan förklara samstämmigheten. Mycket talar dock för att det i exercitiehuset fanns bevarade delar av kungsstallet (Carlsson 2010).

Kungsstallet

I det aktuella undersökningsområdet på samma plats som exercitiehuset lät Gustav II Adolf uppföra ett kungligt stall på 1620-talet. Detta stall byggdes ovanpå ruinerna av ärkebiskopsborgen och troligen användes byggnadsmaterial från borganläggningen till stallet. Kungsstallet blev dock relativt kortvarigt då drottning Kristina skänkte tomten med stallet till akademien 1648 (som nämnts ovan).

Kungsstallet finns inritat på regleringskartan från 1643 som en L-formad byggnad. Den tycks inte ha varit förbunden med ärkebiskopsborgens norra torn, den s.k. Rundeln, som ligger utanför kungsstallets nordöstra hörn. Enligt Johan Schefferus (1666) reparerades den större [ärkebiskopsgården] av kungen genom påbyggda murar 1626. Två år senare 1628 byggdes en ny del mot norr som kungens stall (Carlsson 2010).

Figur 18. Bearbetat och renritat kartöverlägg av ett utsnitt från regleringskartan som visar bebyggelsen strax före 1643. Som framgår av kartan var kungsstallet en L-formad byggnad som låg intill ärkebiskopsborgens norra torn, Rundeln. På bilden ses även domkyrkan, Gustavianum och domprostens gård.

Ärkebiskopsgården - S:t Eriks gård - Uppsala gård

Marken i det nu aktuella undersökningsområdet tillhörde troligen kungen under tidig medeltid men övergick vid flytten av ärkebiskopssätet (1273) till domkyrkan. I detta område låg ärkebiskopsgården, ett komplex som troligen utgjordes av en bostad, lilla ärkebiskopsgården och en borganläggning, stora ärkebiskopsgården. Dessa ska inte förväxlas med dagens ärkebiskopsgård som uppfördes på 1330-talet som domprostgård och inköptes 1692 till ärkebiskopsgård (Carlsson 2010). För att förvirra lite extra, så kallades också ärkebiskopsgården i Uppsala under medeltid ibland för S:t Eriks gård, vilket inte ska förväxlas med S:t Eriks slott vid Almarestäket i Stockholms-Näs socken.

Lilla ärkebiskopsgården tjänstgjorde som ärkebiskopens privata bostad och uppfördes nära domkyrkan (vid nuvarande Gustavianum) troligen relativt snart efter flytten av ärkebiskopssätet 1273. Något längre upp i sluttningen (i nuvarande Universitetsparken) uppfördes något senare under medeltid den stora ärkebiskopsgården - ärkebiskopsborgen. Området mellan dessa (den lilla och den stora ärkebiskopsgården) utgjordes under senmedeltid av en inhägnad trädgård. I de dokument som nämner ärkebiskopens gård framgår att gården utgjordes av ett flertal stenhus (Carlsson 2010).

Efter reformationen fungerade ärkebiskopsgården en kort tid som kungsgård. Under denna period kallades den för Uppsala gård eller Gamla gården. Vid tiden fanns ett behov av en kungsgård i Uppsala då 1543-års brand förstört kungsgården på Islandet. Byggnationen av det nya slottet på Kasåsen påbörjades 1549 och byggnadsmaterial från ärkebiskopsborgen kom att användas till slottet. Den lilla ärkebiskopsgården tycks dock ha bevarats intakt och används under hela 1500-talet. I början av 1620-talet skänktes byggnaden till universitetet som gjorde den till huvudbyggnad, Gustavianum.

Ärkebiskopsborgen

Det finns ingen samtida avbildning av den medeltida ringmursborg som legat i nuvarande Universitetsparken. Borgens utbredning och karaktär tycks ha varit känd

under 1600-talet men på något sätt har den därefter glömts bort. Borganläggningen ”återupptäcktes” på nytt i samband med anläggningsarbetet för universitetshuset och Universitetsparken. Genom omfattande jordschaktningar, spett och spadar blottades resterna efter borganläggningen. Störst förvåning väckte det södra tornfundamentet som delvis ligger under nuvarande ärkebiskopsgården i kv. Prosten (Aurelius 1987).

I samband med anläggningsarbetet togs åtta fotografier av ruinerna. Bilderna visar arbetare och medlemmar ur byggnadskommittén ståendes på och invid mäktiga och höga murar av granit och tegel. Av fotona framgår de många valv, gångar och källare som fanns i anläggningen (foton ur Kihlbergs samling, Arkitekturmuseet). När Universitetsparken skulle anläggas revs också de sista ovan mark synliga ruinerna efter borgen, det norra borgtornet, Rundeln (figur 19). Detta norra borgtorn hade alltså aldrig rivits utan stått som en ruin i stadsmiljön under 1600-talet till slutet av 1800-talet. Rundeln har gett namn åt den närbelägna Rundelsgränd. Rundeln har också haft namnet Styrbiskop, ett namn som sedan fördes över till den norra bastionen på det nya slottet, möjligen vid mitten av 1700-talet (Hahr 1929). Kring namnet Styrbiskop har flera teorier framhållits. Möjligen ska namnet uppfattas som ett skämtsamt ”Styr biskopen?” (Lovén 1996, s 260) eller som ett folkligt spenamn knutet till Gustav Vasa själv (Sundquist 1970, s 62).

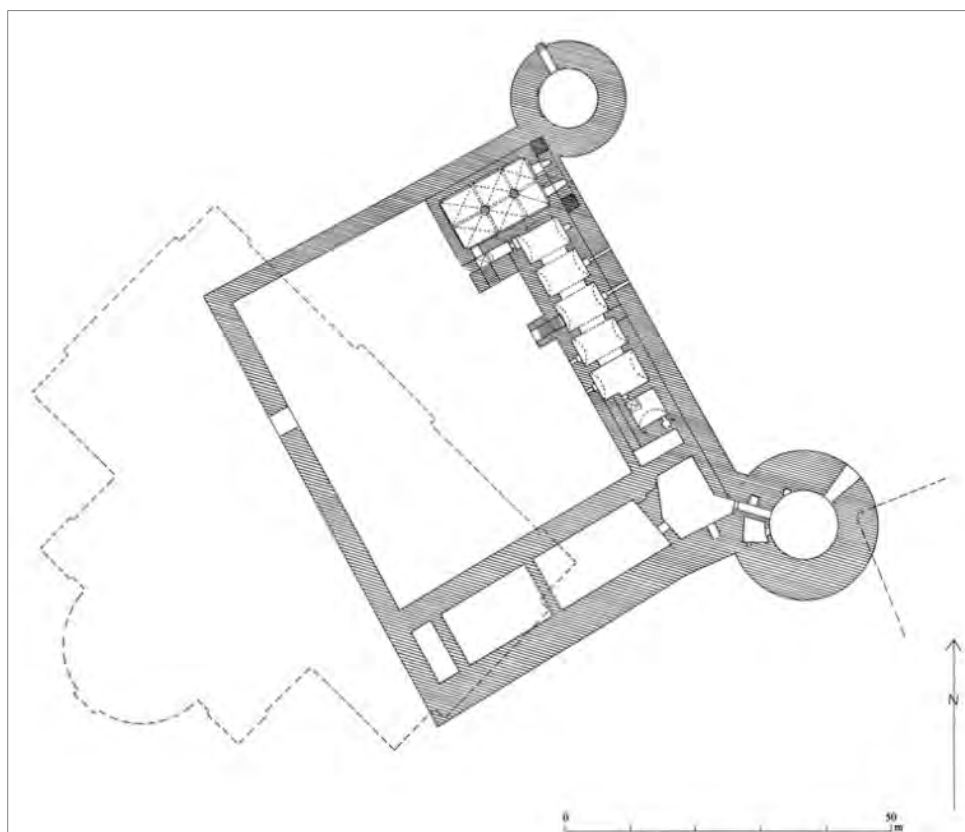

Figur 19. Ärkebiskopsborgens norra torn, Rundeln, låg fram till anläggandet av Universitetsparken som en över mark stående ruin. Rundeln har också gett namn till den intilliggande Rundelsgränd. Tornet var 17,5 m i diam. med 4,5 m tjocka skalmurar i tegel lagt i vendiskt förband med fyllning av gråsten. Tornet som också bar smeknamnet Styrbiskop byggdes sannolikt av Gustav Vasa. Fotot är taget 1886 då universitetshuset var så gott som färdigbyggt. Fotograf okänd (Uppsala universitetsbibliotek).

Borganläggningen

Enligt den plan som upprättades av Kihlberg var borganläggningen av ansevärda mått. På planen mäter ringmuren 79 x 54 m och murens tjocklek är 5 m i den södra och östra längan och 3 m i övriga längor. Borgens huvudport ligger i väster. Det norra tornet är 17,5 m i diam. med 4,5 m tjocka murar, vilket ger ett utrymme i mitten om 9 m i diam. Tornet tycks inte ha varit förbundet med resten av borganläggningen. Det södra tornet är på ritningen avsevärt större än det norra. Det är 23 m i diameter med 6 m tjocka väggar och med ett tornrum om 11 m i diam. Tornet tycks ha varit förbundet med borganläggningen genom en smal gång (Carlsson 2010).

På Kihlbergs plan (figur 20) framgår en byggnad i borgens nordvästra hörn, vilken mäter 11,5 x 18 m. I den östra längan låg en rad välvda utrymmen och i östra längans södra del kan ett torn ha legat. Troligen fanns här en övervåning vilken rymt en sal (Lovén 1996, s 260). Den södra längan tycks enklare utformad med fyra större utrymmen. Den norra muren in mot borggården är 3,5 m tjock medan den södra yttermuren är tjockare utritad.

Figur 20. C A Kihlbergs plan över ärkebiskopsborgen i Uppsala, upprättad 1886. Originalen förvaras på Uppsala universitetsbibliotek. Från Lovén 1996. Skala 1:1200.

Borgens ålder och byggherre

Vem som lät uppföra ärkebiskopsborgen och när detta skedde är ej klarlagt. August Hahr som gjort fördjupande studier kring borgen menar att den uppfördes under senmedeltid och utpekar ärkebiskop Jöns Håkansson (Johannes Haquini 1422-31) som upphovsman (Hahr 1929). Även Nils Sundquist har intresserat sig för

borganläggningen. Sundquist framhåller att den ska ha uppförts av Gustav Vasa 1520-1550. Argumentationen för antagandet är bristfällig och ologiskt. Det orimliga i hypotesen ger en alltför komprimerad byggnadshistoria där Sundquist försöker passa in olika skeenden på mindre än 30 år. Bakgrunden till Sundquists hypotes är antagandet att den lilla ärkebiskopsgården skulle motsvaras av Konsistoriehuset och den stora ärkebiskopsgården av Gustavianum. Christian Lovén har i sin avhandling berört borganläggningen. Lovén nöjer sig med teckna vissa framträdande drag i byggnadens historia och menar att det utan arkeologiska utgrävningar är omöjligt att datera borgen eller dess olika byggskeden. Lovén menar dock att borgens äldsta delar bör vara den rektangulära byggnaden i norr. Före 1521 bör anläggningen vara en ringmursborg med en port i väster, en länga i öster och möjligen ett kvadratisk torn i sydöst. Under Gustav Vasa byggs den södra längan och de två borgtornen (Lovén 258ff). Ronnie Carlsson har försökt sammanfatta byggnadshistoria i tre skeenden, (Carlsson 2010):

- Från 1300- talets andra hälft till 1400-talets första hälft? En rektangulär byggnad uppfördes som ärkebiskopsresidens. Byggnaden var från början inte välvd men troligen i flera våningar. Denna byggnad byggdes sedan ihop med ytterligare två byggnader som låg i söder, vilka nu tillsammans bildade den östra längan. Möjligen har en sal funnits ovanpå den östra längans välvda källare. En gård som låg åt väster kan ha inhägnats av ett plank eller vall utan försvarsfunktion.
- Från 1400-talets slut till 1500-talets början? En ärkebiskopsborg där det äldre residenset inhägnas med en ringmur och eventuellt förstärks med ett kvadratisk torn i södra delen av östra längan. Möjligen byggs även det runda norra borgtornet?
- 1500-talets andra fjärdedel? En befäst kungsgård. Möjligen byggs det norra borgtornet i den mån det inte redan uppförts. Den södra längan och det sydöstra tornet byggs, alternativt påbörjas men ej färdigställs. Vid mitten av 1500-talet rivs stora delar av anläggningen och används som byggnadsmaterial till det nya slottet.

Uppsala ärkebiskopsgård var enligt Lovén en medelstark befästning. Borganläggningen hade inget naturligt försvarsläge utan närheten till domkyrkan och övrig bebyggelse i området var snarare till nackdel. Borgens placering har närmast styrts av tradition och prestige än militär strategi. Ringmurens storlek visar dock att biskoparna eftersträvade ett högt försvarsvärde (Lovén 1996, s 261). Ur försvarssynpunkt är placeringen av det nya slottet på Kasåsen betydligt bättre. Byggnationen av det nya slottet ska ses mot bakgrund av den efter stadsbranden 1543 förstörda kungsgården. Med den nya anläggningen eftersträvades ett bra försvarsläge och modern utformning. Slottet kom senare kom att byggas ut till ett representativt renässanspalats.

Den historiska situationen

Uppsalas ärkebiskopsborg står i händelsernas centrum vid flera tillfällen under senmedeltid. Vid unionsoroligheterna på slutet av 1400-talet belägrades och intogs ärkebiskopens gård (trol. ärkebiskopsborgen) av Sten Sture d ä som låg i fejd med

unionskung Hans och ärkebiskop Jakob Ulvsson. Stens Sture höll borgen i två veckor under 1497 och plundrade den på bl.a bly (Carlsson 2010). Borgen tycks vid denna tid ha varit befäst och år 1520 fruktar man inte ens ett anfall av sex-sju tusen bönder. Året efter, 1521, anfölls dock anläggningen av Gustav Vasa som relativt lätt intar borgen. I Peder Swarts krönika (1560) finns en innehållsrik och levande skildring över händelseförloppet 1521. På borgen fanns vid tidpunkten ärkebiskop Gustav Trolles fogde, Bengt Bjugg. På borgen fanns även 100 ryttare och ca 30 knektar. Bengt Bjugg gav i övermod ett gästabud i trädgården mellan den stora och den lilla ärkebiskopsgården och tog för tillfället ned områdets hägnader. På natten anfölls gården av Gustav Vasas trupper som satte eld på stora ärkebiskopsgårdens tak. Gårdens besättning flydde och kvarvarande husfolk gömde sig i källaren (Lovén 1996, s 259, Carlsson 2010).

Efter det dramatiska övertagandet gick ärkesätets årliga ränta år 1522 till kronan (Lovén 1996, s 259). Under följande år rustades sannolikt borgen upp, byggdes till och förbättrades av Gustav Vasa. Fram till 1540-talet användes möjligen ärkebiskopsborgen som kungsgård - i den mån det inte endast var den lilla ärkebiskopsgården som användes. Byggnationen av Uppsala slott på Kasåsen påbörjades sannolikt 1549 och stora delar av borganläggningen revs och byggnadsmaterialet användes till det nya slottet.

Genomförande

Under senhösten 2012 utfördes en arkeologisk schaktningsövervakning i samband med markarbeten för nedläggning av ny åskledare samt dagvattenledning. Schaktningen övervakades löpande under perioden 22 okt- 20 dec 2012. Åskledaren lades ned runt hela universitetshuset. Dagvattenledningar grävdes från universitetshuset sydöstra hörn mot NNÖ, ned mot den södra balustraden och genom Universitetsparken och ut i S:t Olofsgatan (figur 22).

Figur 21. Schaktningsarbeten för dagvatten i ett kallt och snötäckt Uppsala. I bakgrunden universitetshusets sydöstra fasad. Foto mot V.

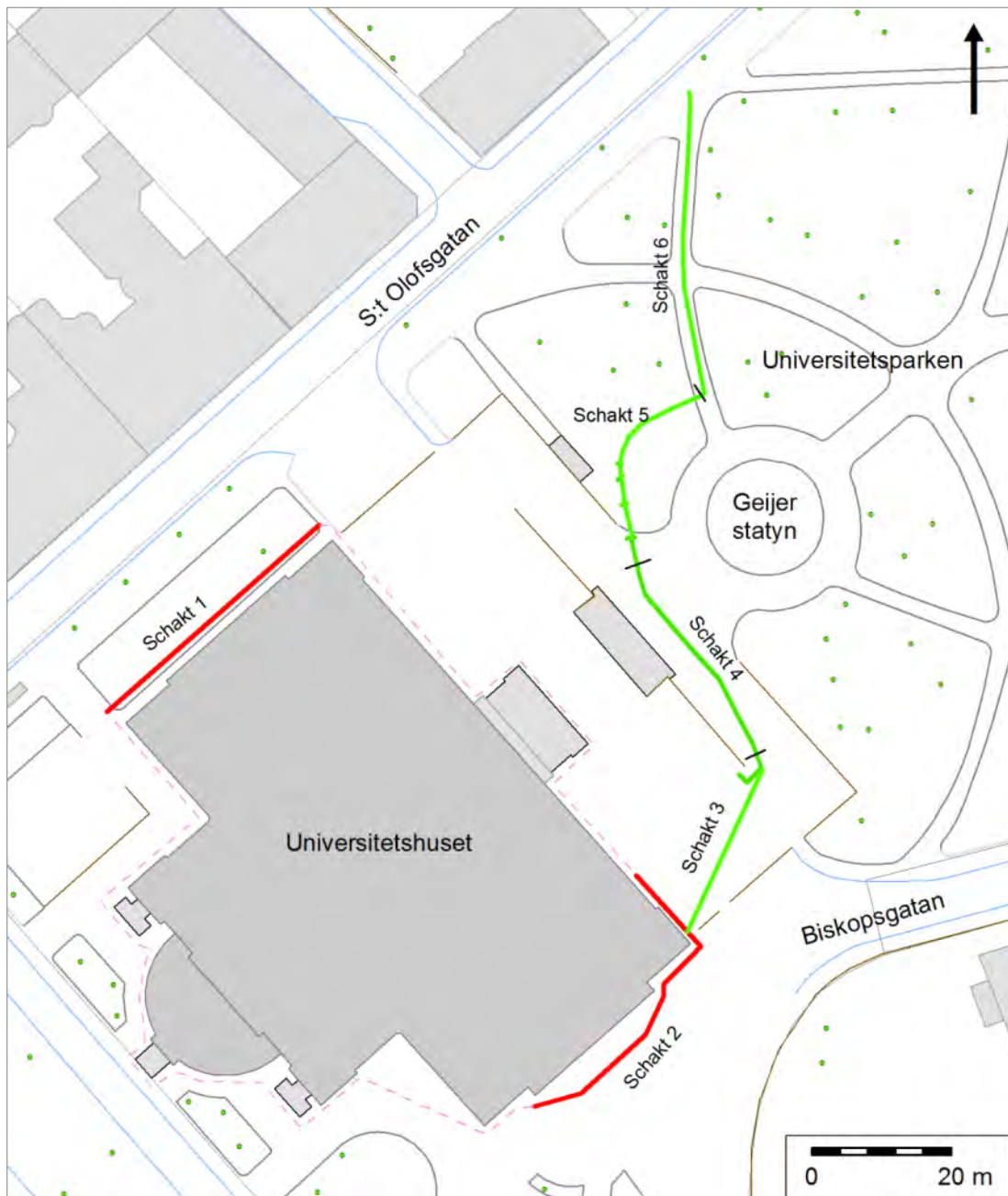
För grävarbetet användes en hjulburen stor grävmaskin. Schakten för åskledaren var ca 0,5 m breda och 0,3-0,5 m djupa. Schakten för dagvattnet var ca 1,5 m breda och 1,5-2 m djupa. Fotodokumentation och beskrivning av schakten och de påträffade lämningarna gjordes. Över framkomna murpartier upprättades planritningar. Lägesbestämning i X och Y led gjordes utifrån i parken identifierbara element, samt genom GPS-inmätning av Bjerking AB. Ingen höjdmätning (Z-värde) av lämningarna gjordes.

Inför markarbetena med dagvattnets dragning genom Universitetsparken samrådde beställare, utförare, projektledning med länsstyrelsen och arkeolog från Upplandsmuseet. Olika alternativa schaktsträckor diskuterades för att minimera ingreppen på den medeltida borganläggningen. Dagvattenledningen skulle i förlängningen kopplas på kommunens huvudledning och var därför tvungen att dras mot S:t Olofsgatan. Dragningen kom att innebära att en begränsad del av ärkebiskopsborgens norra mur kom att friläggas och tas bort.

Arbetet utfördes delvis i sträng kyla, mycket snö och tjälad mark, vilket påverkat det arkeologiska resultatet.

Undersökningsresultat

Arbetet med åskledaren runt universitetshuset och arbetet med dagvattnet pågick delvis parallellt, men har i denna rapport delats upp för enkelhetens skull. Från början fanns inga planer för nedläggning av nya dagvattenledningar. Problem med dålig vattenavrinning från universitetshuset har dock funnits under en längre tid.

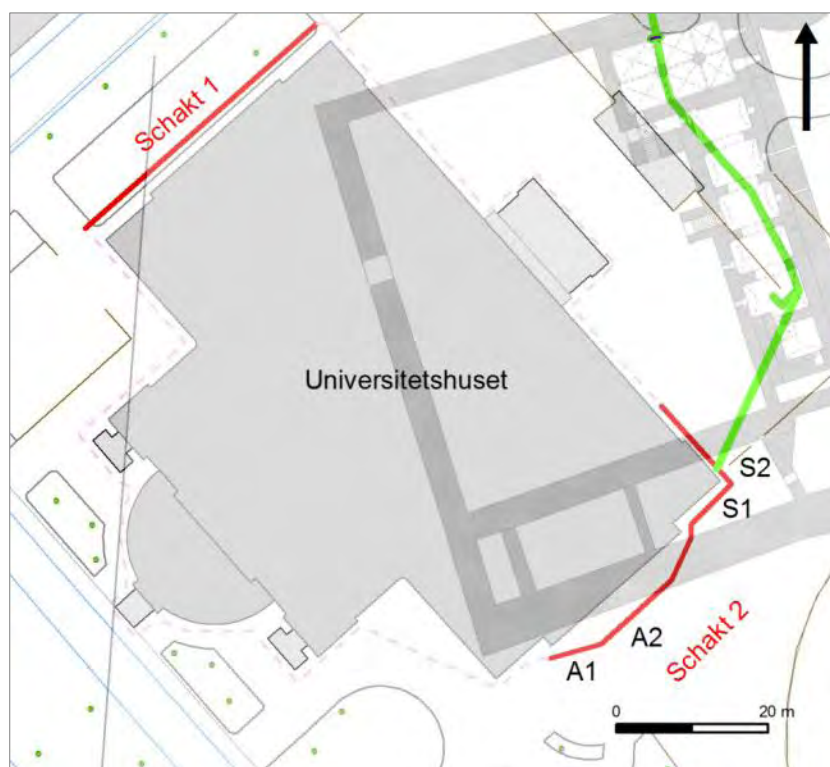

Figur 22. Schaktplan över åskledarschakt (rosa och rött) samt dagvattenschakt (grönt). Skala 1:1000.

Åskledningsschakt runt universitetshuset

Enligt beslut från länsstyrelsen i Uppsala län, Kulturmiljöenheten (dnr 431-3742-12), skulle schaktning för åskledaren som låg mer än 1 m utanför universitetshusets husliv utföras med arkeologisk övervakning. Övriga sträckor, alltså de som låg mindre än 1 m från huslivet, skulle inte övervakas. Schaktet för åskledaren var ca 0,5 m brett och ca 0,3-0,5 m djupt och löpte runt hela universitetshuset. Schaktningsövervakningen kom endast att omfatta den södra och den norra gaveln av byggnaden.

Figur 23. Åskledningsschakt runt universitetshuset. Övervakade sträckor i rött. Ej övervakade sträckor i rosa. Skala 1:1000

Figur 24 (t.v). Schakt för åskledare längs universitetshusets norra gavel. Schakt 1. Foto mot V.

Figur 25 (t.h). Schakt för åskledare vid den SV-delen av byggnaden. Foto mot SÖ.

Schakt 1

Längs med universitetshusets norra gavel grävdes schakt 1 i befintlig gräsyta (figur 24). Schaktet var ca 0,5 m brett och 0,4 m djupt om gick helt i matjordsmassor. Inga fynd eller observationer av äldre lämningar gjordes.

Schakt 2

Markarbetet vid universitetshusets södra gavel pågick i etapper då arbetet skulle ta hänsyn till tillgängligheten till byggnaden, liksom cykelparkeringen. I schaktet vid S1-S2 påträffades under asfalten och bärlagret för denna, raseringsmassor med tegel, kalkbruk, djurben och kol. I raseringsmassorna observerades ett kritpipsskaft samt en bit av ett odekorerat yngre rödgodsfat av 1600-1700-tals typ. Resten av schaktet vid södra gaveln upptogs av recenta fyllnadsmassor omblandat med humös lera och småsten, samt enstaka tegelflis.

A1 och A2

Vid A1 och A2 (figur 23) påträffades 0,3-0,4 m stora stenar i schaktbotten. Mellan dessa fanns hårt kalkbruk samt klumpar av kalkbruk och tegelflis. Detta har tolkats som resterna efter en mur vilket sannolikt tillhört ärkebiskopsborgen och dess södra länga. Murresterna framkom ca 0,3 m under nuvarande markyta och åskledaren lades ovanpå murresterna som inte behövdes tas bort.

Figur 26. Schakt för åskledaren vid universitetshusets södra gavel. Foto mot SV Joakim Kjellberg, Upplandsmuseet.

Dagvattenschakt i Universitetsparken

Enligt tilläggsbeslut från länsstyrelsen i Uppsala län, Kulturmiljöenheten (dnr 431-3742-12), vilket fattades 2012-09-14 kunde även viss kontroll samt reparation av äldre dagvattenledningar göras i samband med åskledningsnedgrävningen. Dagvattenledningarna visade sig vid detta arbete vara undermåliga och trasiga. De utgjordes av tegelrör vilka troligen lagts ned i samband med byggnationen av universitetshuset. Statens Fastighetsverk önskade därför att de trasiga rören skulle bytas ut och nya rör skulle dras längs en ny sträckning från universitetshuset genom Universitetsparken och ned mot S:t Olofsgatan. För detta arbete krävdes ett nytt beslut från länsstyrelsen vilket fattades 2012-11-12 (dnr 431-6819-12). Inför beslutet diskuterades dagvattenledningens dragning och inverkan på den medeltida borganläggningen, inverkan på träden i Universitetsparken, liksom tillgängligheten till universitetshuset. Arbetet planerades utifrån de särskilda tillställningar som företogs i universitetshuset såsom kungligt besök och nobelpristagarnas föreläsningar.

Figur 27-30. Översiktbilder över dagvattenschaktet.

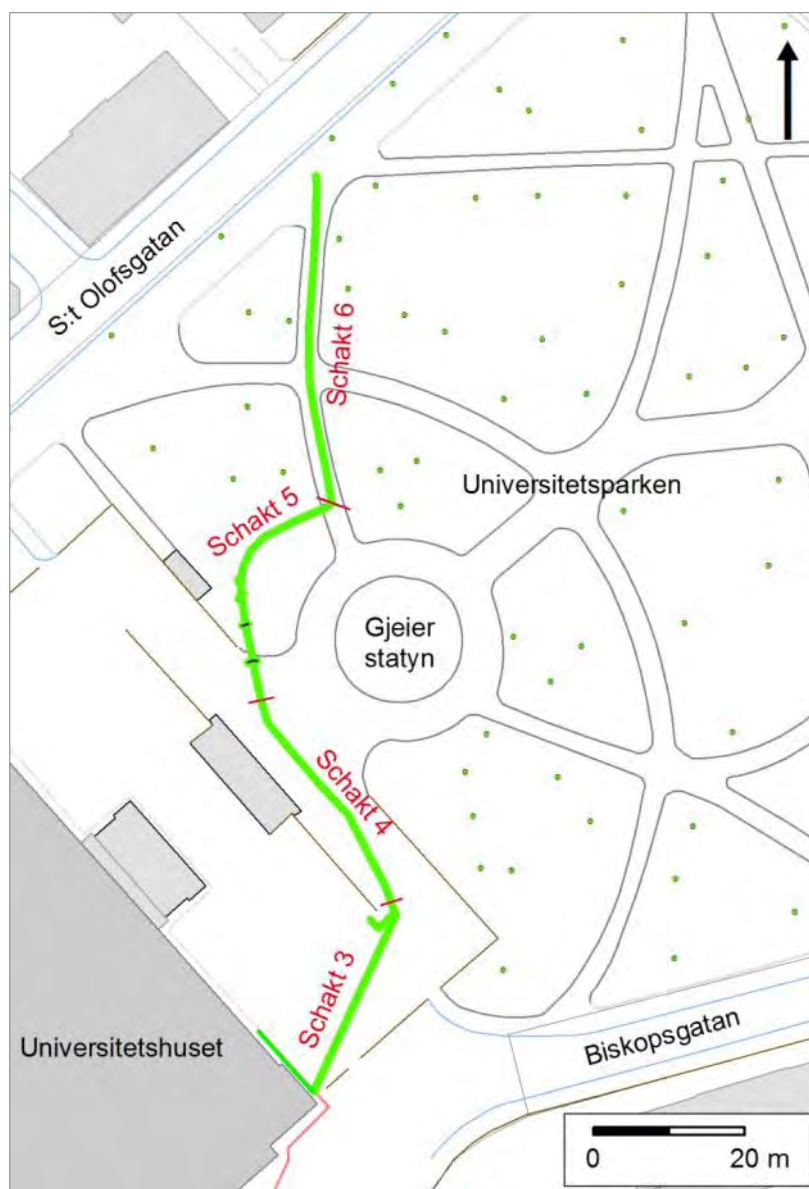
Markarbetet för dagvattnet påbörjades vid en dagvattenbrunn vid den södra balustraden. Därefter grävdes hela sträckan ned mot ytan bakom Geijerstatyn. Schaktet svängdes därefter in bland träd och buskar väster om Geijerstatyn för att sedan följa en parkgång ned mot S:t Olofsgatan. Sist av allt grävdes biten mellan universitetshuset och dagvattenbrunnen vid den södra balustraden, samt intill universitetshusets fasad. Den sammanlagda sträckan för dagvattenledningar uppgick till ca 150 m.

Figur 31. Dagvattenschaktets placering i Universitetsparken. Foto mot NO.

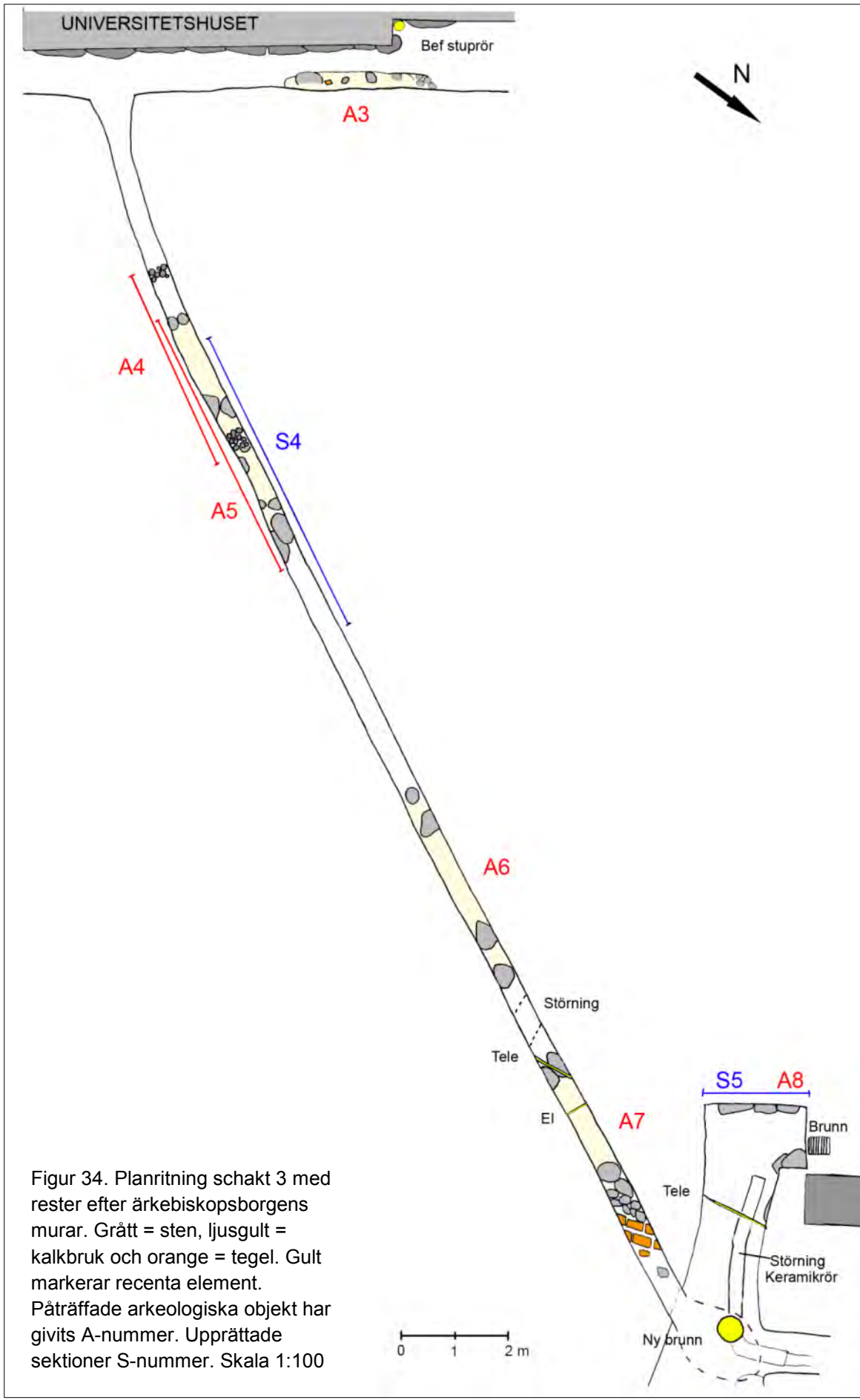
Figur 32. Grävning och dokumentation vid resterna efter ärkebiskopsborgens norra mur. Foto mot NO Joakim Kjellberg, Upplandsmuseet.

Figur 33. Schaktöversikt över dagvattenschaktet som löpte från universitetshusets sydöstra hörn, genom Universitetsparken och ned mot S:t Olofsgatan. Sträckan har delats in i 4 delsträckor, schakt 3-6. Skala 1:1000.

Schakt 3

Schakt 3 var den sista sträckan som grävdes i projektet. Arbetet företogs i mitten av december 2012 i snö och sträng kyla. Tjälens hade gått i marken och sträckan fick kolas före grävningsarbetet var möjligt att utföra. Schaktet kopplade ihop två stuprör på universitetshusets sydöstra fasad med den dagvattenbrunn som låg vid den södra balustraden. Schaktet hade samma sträckning som åskledningsschaktet längsmed universitetshusets fasad. Schaktdjupet varierade från omkring 1-1,5 m under nuvarande markyta. Schaktet var 0,7-1 m brett vilket är något smalare än på övriga sträckor, detta p.g.a. tjäle.

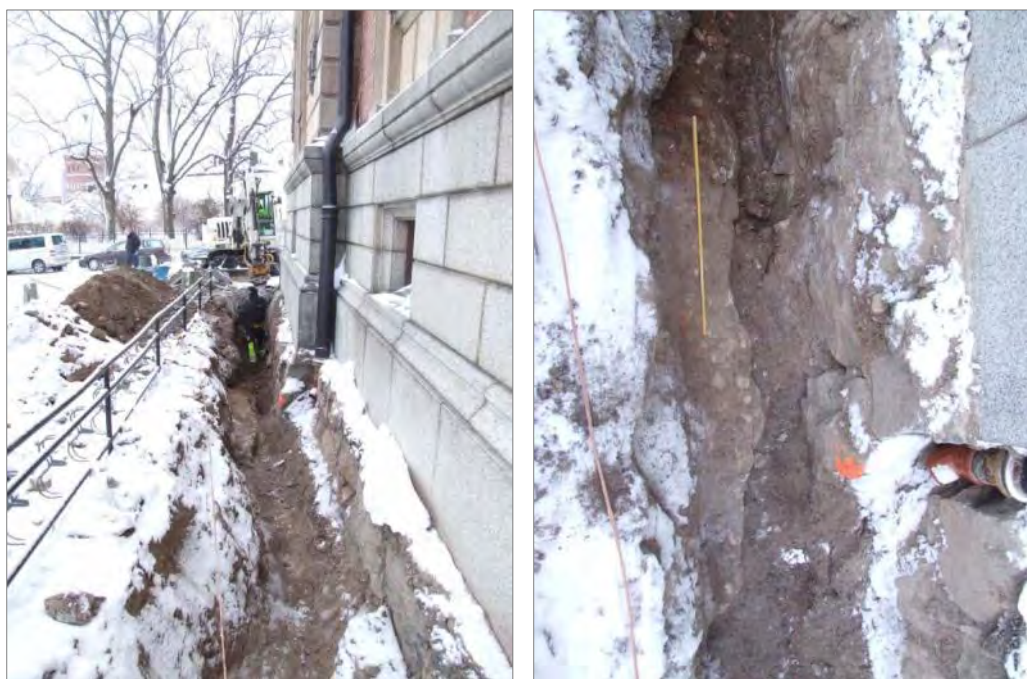

Figur 34. Planritning schakt 3 med rester efter ärkebiskopsborgens murar. Grått = sten, ljusgult = kalkbruk och orange = tegel. Gult markerar recenta element. Påträffade arkeologiska objekt har givits A-nummer. Upprättade sektioner S-nummer. Skala 1:100

A3

I schaktet intill universitetshusets fasad framkom resterna efter en mur, A3. Denna låg endast 0,4 m ifrån grundstenarna till universitetshuset och visar att frischaktet för byggnaden varit minimalt. Man har helt enkelt inte lagt ned någon möda på att ta bort mer av de medeltida murarna än absolut nödvändigt.

A3 låg 4,9 m från universitetshusets sydöstra hörn ca 1 m under markytan. Muren var 3 m bred i tvärgående riktning och 0,3 m hög (i schaktet, kan alltså vara betydligt djupare/högre). A3 utgjordes av gulvitt hårt kalkbruk med 0,2-0,7 m runda stenar och enstaka tegelbitar. Murresten representerar troligen ärkebiskopsborgens norra mur i den södra längan. Dagvattenledningen lades vid sidan om A3 och endast några stenar togs bort. Strax söder om A3 på ett djup om 1,5 m påträffades en del av en stengodskanna med stämpel, F1. Kannan har daterats till 1883-1903 med tillverkning i Westerwald. Dateringen gör det troligt att keramikbiten hamnat på platsen i samband med att universitetshuset byggdes. På samma plats i schaktet påträffades även fragment av yngre rödgods och kritpipsskaft F2-F4.

Figur 35 (t.v). Översikt av kombinerat dagvatten- och åskledningsschakt intill universitetshusets sydöstra fasad. Murresten A3 ses vid stupröret. Foto mot SÖ.

Figur 36 (t.h). Murrest A3 från ovan. Tumstocken visar 1 m.

A4

A4 (figur 34 och 37) utgjordes av en stenläggning av 0,07-0,2 m stora runda stenar. Stenläggningen framkom ca 0,3 m under nuvarande asfaltsyta och mellan stenläggningen och asfalten fanns ljus sandfyllning. Stenläggningens gick att följa ca 3,7 m i schaktet och dess norra del låg direkt på mur A5. Stenläggningen utgör sannolikt rester efter Exercitiegårdens gårdsläggning.

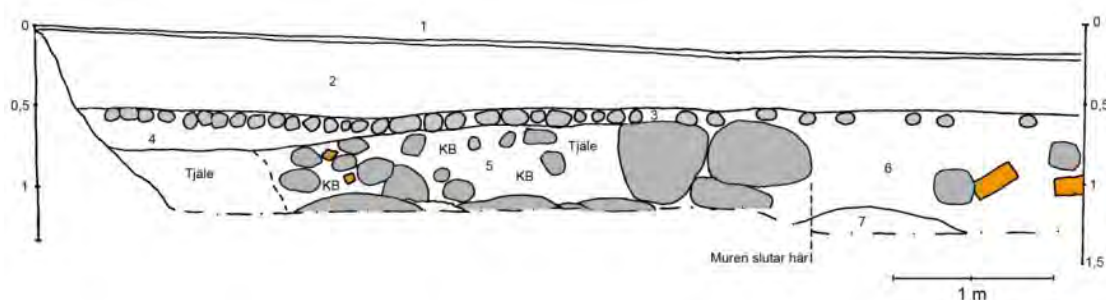
Figur 37 (t.v). Stenläggning A4. Foto mot S, Bent Syse, Upplandsmuseet.

Figur 38. (t.h). Mur A5. Foto mot S, Bent Syse, Upplandsmuseet.

A5

A5 framkom delvis under stenläggning A4 i schakt 3. A5 utgjordes av en mur eller murrest av gulvitt hårt kalkbruk med 0,2-0,8 m stora stenar i. I kalkbruket fanns även inslag av tegelkross och mindre stenar. Muren hade distinkt avslutande murkanter åt norr men mot söder var murens avslut mer odefinierad. A5 påträffades ca 0,4 m under nuvarande markyta och fortsatte ned till schaktbotten på ca 1,2 m. Murens totala längd i schaktet uppgick till ca 5 m. Dokumentationsarbetet vid muren försvårades avsevärt av tjälen, kylan och kraftigt snöfall.

A5 har tolkats som resterna efter ärkebiskopsborgens norra mur i den södra längan. På murens norra sida har alltså borggården legat och dess södra har vett in mot källarutrymmen.

Figur 39. Sektion S4 av mur A5. Se S4 i figur 32. Skala 1:50.

- 1) Asfalt. 2) kompakt brungrått grus. 3) Stenläggning A4. 4) Ljus gulbrun grusig sand, konstruktionslager till A4. 5) Grundmur av kalkbruk och gråstensblock med enstaka bitar tegel. 6) Omblandade sandbemängda massor med tegel, sten och grus. 7) Glacial ljus varvig lera, sekundär?

Figur 40 (t.h). Översikt över schakt 3, där resterna efter mur A6 anas i schaktet. Foto mot S.

Figur 41 (t.v). A7, murrester av gråsten, kalkbruk och tegel. Foto mot S.

A6 och A7

Ytterligare en rest efter en mur A6 påträffades ca 5 m söder om A5 (figur 34). Även denna utgjordes av kalkbruk med enstaka större stenar i. Muren framkom ca 0,5 m under asfaltsytan. Troligen utgör A6 den allra nedersta delen av ärkebiskopens grundmur. Muren var snarast en hårdgjord yta av kalkbruk än en regelrätt mur.

I norra delen av A6 fanns en ca 1,5 m bred störning och intill denna en telesamt en elkabel. På andra sidan störningen fanns ännu en mur, A7. Möjligen är A6 och A7 delar av samma murparti. A7 framkom mycket ytligt under nuvarande markyta, ca 0,3 m ned. Muren utgjordes av två koncentrationer av runda gråstenar med mycket kalkbruk emellan samt en tegellagd yta (se figur 34). A6 och A7 utgör sannolikt den västra delen av ärkebiskopsborgens södra länga. Det tegellagda partiet är möjligen en del av en vägg som vetter in mot källarvalven. Vid borttagandet av muren konstaterades att detta murparti redan tidigare skadats och fallit samman.

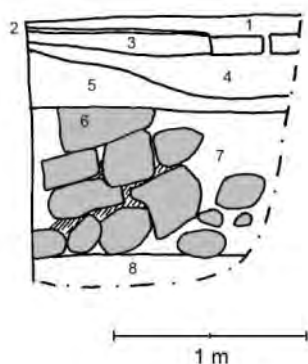

Figur 42. A7, Skadade murrester.

Grävningarna för dagvattnet började som tidigare nämnts vid dagvattenbrunnen vid universitetshusets södra balustrad (figur 27). I denna del av schakt 3 påträffades stora mängder tegel och delar av tegelmurar. En av tegelstenarna hade tassavtryck efter en medelstor hud, F5. Tegelstenarna hör sannolikt samman med A7 och utgör således troligen innerväggar i borgens källarutrymmen.

A8

Partiet vid dagvattenbrunnen var tidigare grävt i samband med nedläggningen av tegelrören vilket troligen skedde 1887. I schaktkanten framkom dock en ostört murparti av gråsten A8, ca 1x1 m. Muren var relativt slarvigt lagd med brunt kalkbruk mellan stenarna. Varför kalkbruket blivit brunt är oklart. Möjligen beror det på den omgivande jorden. Muren vilade på ett lager av ljus glacial lera. Troligen är leran inte naturligt på platsen utan har lagts dit i stabiliserande syfte.

Figur 43. Sektion S5 av mur A8. Skala 1:40.

- 1) Asfalt. 2) Stenläggning kring dagvattenbrunn. 3) Grus. 4) Rödbrun sand 5) Grå sand med stort inslag av 0,05 m stora stenar. 6) Del av mur av 0,2-0,5 m stora gråstenar som murats med brunt kalkbruk. 7) Glacial varvig lera, troligen sekundär.

Figur 44. Mur A8 i kanten på schaktet. I bakgrunden skymtar universitetshusets sockel. Foto mot SV.

Schakt 4

Den schaktsträcka som löpte från dagvattenbrunnen vid den södra balustraden och ned till ytan öster om trappan har kallats för schakt 4 (figur 33). Schaktet var 1,5 m brett och ca 1,5 m djupt och grävdes från söder till norr. Schaktet följde den äldre dagvattenledningen ned till i höjd med trappan och så gott som hela sträckan var alltså tidigare grävd. Här fanns också sedan tidigare en nedgrävd vattenledning.

A9

Denna övre, södra del av schaktet karakteriserades av en stor mängd omrörda gråstenar och tegelstenar, vilka sannolikt utgör raseringsmassor från den medeltida ärkebiskopsborgen, A9 i figur 49. I rasmassorna noterades munk- och nunnetegel F6, liksom en bit golvtegel, F7.

I höjd med balustradens slut vidtog endast naturligt åsmaterial som utgjordes av grus. Gruset rasade hela tiden in i schaktet och underminerade markytan, vilket gjorde att schaktets bredd bitvis blev upp till 2-3 m. I denna del var raseringsmassorna så gott som helt borta eller fanns endast närmast under asfaltsytan.

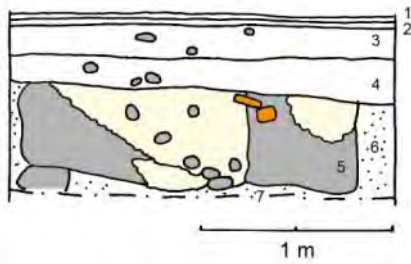

Figur 45 (t.v). Övre, södra delen av schakt 4 som löpte längsmed balustraden och ned mot ytan mellan Geijerstatern och universitetshusets nedre trappa. Foto mot SÖ.

Figur 46 (t.h). Partiet framför universitetshusets nedre trappa. Foto mot SÖ.

A10

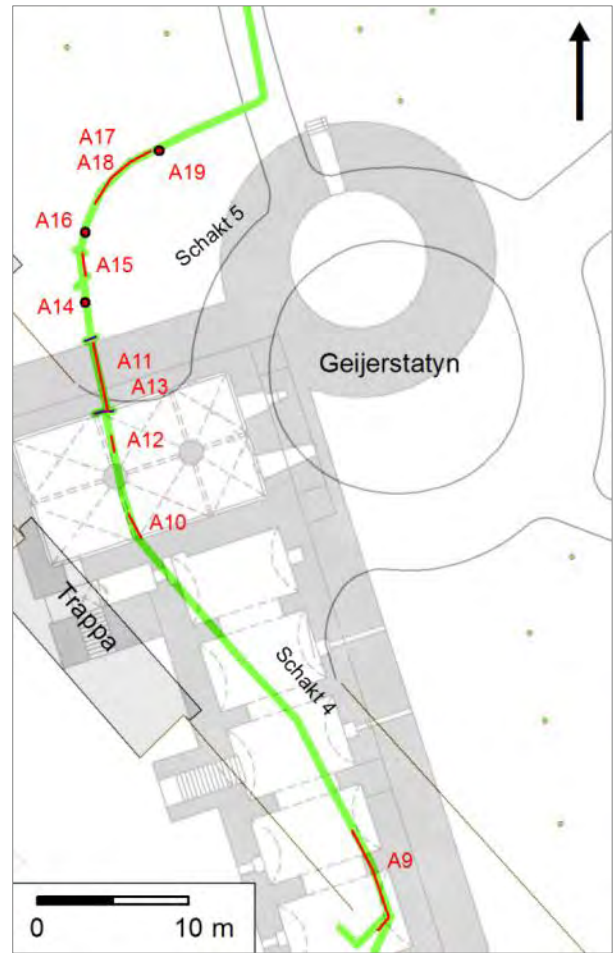
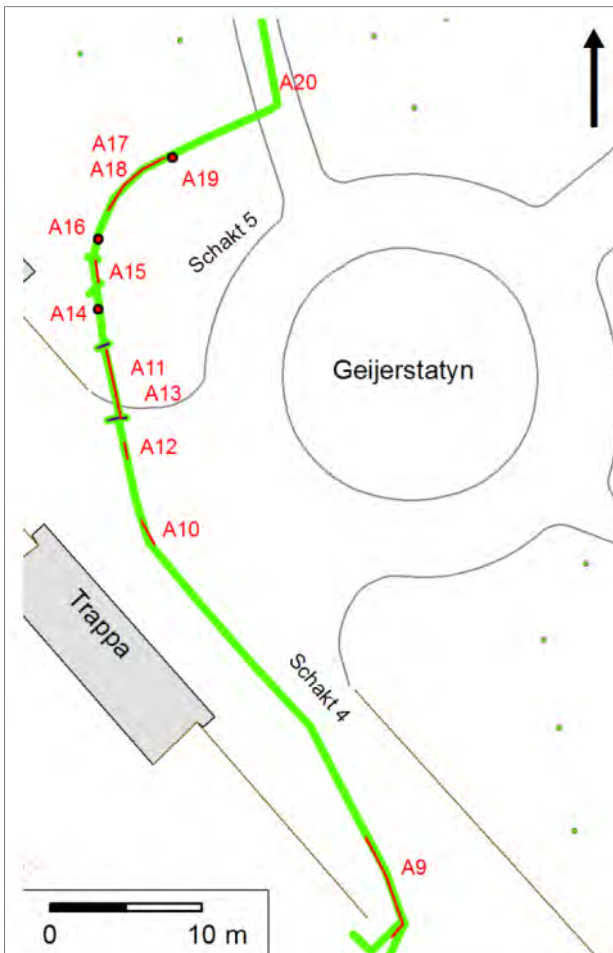
Under asfalten och bärlager till denna fanns en rest efter en mur A10 (figur 49). Muren framkom ca 0,4 m under asfalten. Den var 1,8 m bred och 0,5 m hög och utgjordes av två 0,7 m stora stenblock med mycket kalkbruk mellan. I kalkbruket fanns även mindre stenar samt enstaka tegelbitar. Muren omgavs av naturligt åsgrus på alla sidor och den var endast synlig i den östra schaktkanten. Sannolikt är även detta murparti en rest av den medeltida ärkebiskopsborgen och torde p.g.a. av sin placering ingå i borgens östra länga.

Figur 47 (t.v). Mur A10 i schakt 4. Foto mot Ö.

Figur 48 (ovan). Sektionsritning S6 av A10. Skala 1:40.

1) Asfalt. 2) Ljus kompakt sand. 3) Kompakt grå grusig sand. 4) Brungrått grus. 5) Murparti av två större grästensblock med brunt mycket hårt kalkbruk mellan. 6) Naturligt åsgrus. 7) Som 6 men med stänk av kol.

Figur 49. Påträffade arkeologiska objekt i schakt 4 och 5. Skala 1:500.

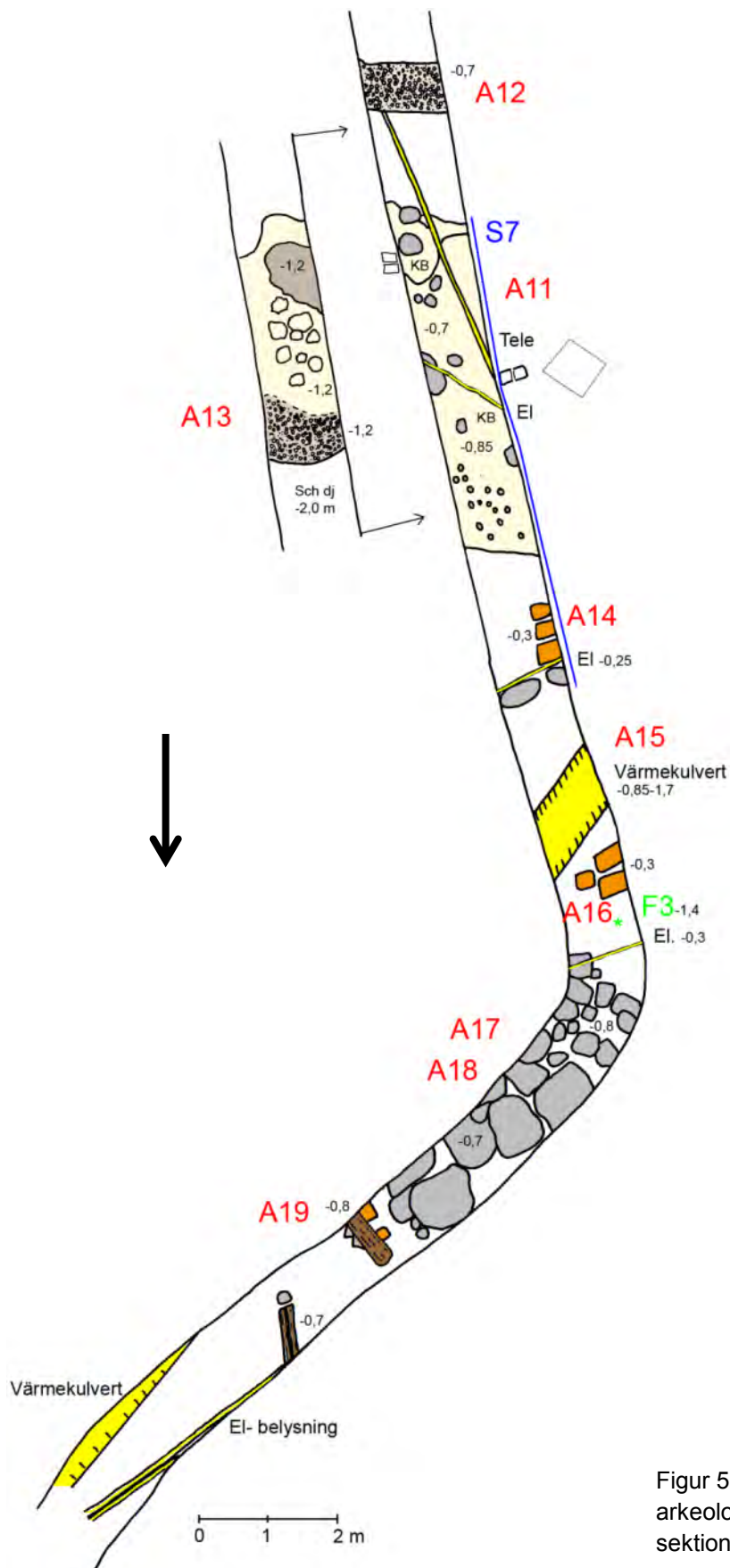
Figur 50. Påträffade arkeologiska objekt i schakt 4 och 5 och dess relationer till borganläggningen. Skala 1:500.

Schakt 5

Den schaktsträcka som löpte från trappan in i gräsytan NV om Geijerstatyn och ut på parkgången N om statyn har kallats för schakt 5 (figur 33 och 49). Schaktet löpte över ärkebiskopsborgens norra yttermur och det var här det framkom flest lämningar efter denna. Schaktet var 1-1,5 m brett och 1,5- 2,1 m djupt. Det stora djupet kan förklaras med en kraftig värmekulvert som dagvattenrören fick ta hänsyn till och rören placerades under kulverten för att få fallhöjd. Schaktet grävdes från söder till norr. Arbetet vid schakt 5 gick långsamt och försiktigt, dels p.g.a. att hinna med att dokumentera de många framkomna arkeologiska objektet, dels p.g.a. att hänsyn skulle tas till de träd och buskar som växte på platsen. Arbetet och den framkomna muren från ärkebiskopsborgen kom också att påkalla uppmärksamhet från media (UNT samt UNT24 webb-tv 2012-11-20). Många nyfikna besökare sökte sig till platsen för att beskåda de medeltida murresterna.

Figur 51. Grävning vid ärkebiskopsborgens norra mur, A11 i slutet av november 2012. Foto mot NO Joakim Kjellberg, Upplandsmuseet.

Figur 52. Översiktsplan över arkeologiska objekt och upprättad sektion i schakt 5. Skala 1:100.

A11

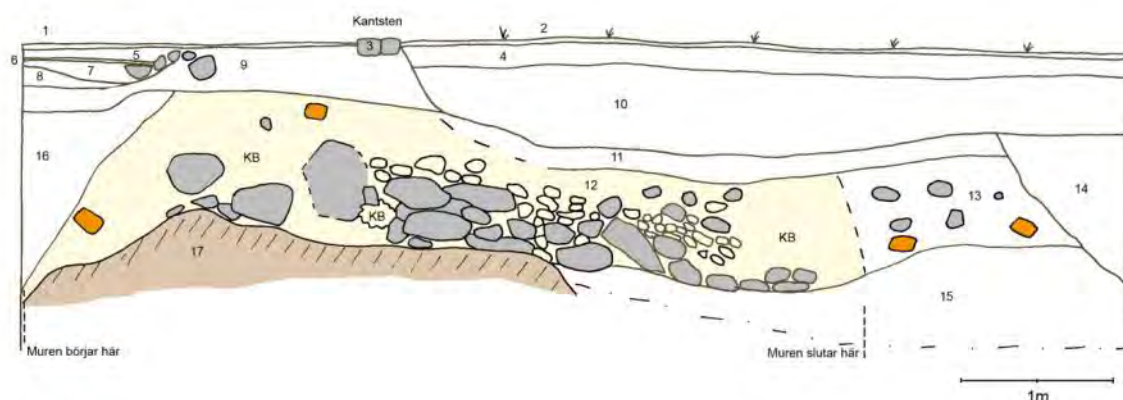
Som förväntat påträffades resterna efter ärkebiskopsborgens norra yttermur i dagvattenschaktet. Murpartiet som kallats A11 låg ca 0,85-1 m under nuvarande markyta. I de lager som påträffades ovan muren observerades spik, buteljglas, porslin, flintgods, kritpipsskaft och yngre rödgods. Fyndmaterialet kan huvudsakligen föras till 1800-tal och gallrades på plats.

Det som återstod av den medeltida muren är den allra nedersta delen, sulan. Den var 5 m bred och utgjordes av hårt gulvitt kalkbruk med enstaka större stenar (0,5 m) samt mindre stenar (0,2 x 0,2 m). Murpartiet eller kanske rättare sagt murbrukskakan var ca 0,2-0,5 m tjock. Muren dokumenterades i flera plan och till murens konstruktion hör även A13. Muren var inte lika kraftig som förväntat och diskussioner hade förts hur man skulle få dagvattenledningen igenom muren. Detta var inte något större problem utan muren grävdes bitvis bort med grävmaskinens tjälkrok. Inte mer än nödvändigt av muren togs bort i samband med arbetet.

Figur 53 (t.v).
Ärkebiskopsborgens
norra mur A11. Foto
mot N.

Figur 54 (t.h).
Ärkebiskopsborgens
norra mur A11. Foto
mot S.

Figur 55. Sektionsritning S7 av A11 och A13. Skala 1:50.

1) Asfalt. 2) Gräs. 3) Kantsten. 4) Lucker mörk matjord. 5) Bärlager av kompakt sand. 6) Mörkgrå sotig sand. 7) Sotig bränd sand med tegel och sten. 8) Brandlager av kolblandad svart sand. 9) Ljusgrått omrört grus. 10) Grå-ljusblå lera, påförd. 11) Sandigt brunrött grus med inslag av sten. 12) A11, kompakta bitar av hårt ljusgult-grävitt kalkbruk med inslag av sten 0,05-0,5 m. 13) Raseringsmassor av kalkbruksklumpar, tegel och sten i ljus gråbrun sand. 14) Omrörda massor efter nedgrävning av värmekulvert. 15) Ljust brunrött grus, naturligt åsmaterial. 16) Naturligt åsmaterial. 17) A13.

Inga fynd gjordes i samband med undersökningen och dokumentationen av A11. Ett kolprov hackades loss från murbrukskakans övre del i syfte att datera murpartiet. En ¹⁴C analys av kolprovet visade på en datering till perioden 1410-1490 e.Kr (se vidare naturvetenskapliga analyser).

A12

Strax söder om A11 fanns ett parti i det naturliga åsmaterialet som var alldeles hårt. Partiet utgjordes av sammanfogat (sammanklistrat) åsgrus som bildat en 1 x 1,5 m stor klump. Till en början antogs grusklumpen vara resultatet av någon form av sentida påverkan. När samma material framkom även direkt under A11 så klargjordes att detta sammanklistrade grus var en medveten handling som sannolikt har med borgens konstruktion och grundläggning att göra.

A12 låg ca 2 m söder om A11 och framkom 0,4 m under nuvarande markyta. Grusklumpen var ca 1 m bred och 1,5 m hög. Under A12 fortsatte det opåverkade åsgruset.

Figur 56 (t.v). A12, en klump av sammanfogat åsgrus.

Figur 57 (t.h). Med stor möda fick grävmaskinen upp A12.

A13

Direkt under A11 fanns A13. A13 utgjordes av en hård massa av sammanfogat åsgrus. Denna grusklump fanns inom en 3,7 m lång sträcka av schaktet under A11s södra del. Ett försök gjordes att avgränsa A13 omfattning på djupet, men detta var inte möjligt. Grusklumpen var möjlig att se till schaktets botten på 2,0 m. A13 har tolkats som en medvetengjord förstärkning av åsgruset vilket gjorts före konstruktionen av det ovanliggande murpartiet. Denna stabiliserande åtgärd är möjligen en förutsättning för att kunna anlägga kraftiga grundmurar i en grusås.

Vad man använt som sammanfogningsmedel är inte klarlagt, men sannolikt är ämnet lättflytande och har hållts över de partier som var tänkta att ligga under grundmurarna. Det ligger nära till hands att anta att det utgörs av kalkbruk utblandat med en stor del vatten. En sådan blandning torde likna s.k cementvatten (sluring). A13 kan inte vara ett resultat av urlakning från överliggande murparti eller en process som uppstått naturligt på platsen.

Inom ramen för detta rapportarbete har det inte varit möjligt att söka efter paralleller av liknade grundförstärkningstekniker av medeltida byggnader. En

rundfrågning bland initierade kollegor tyder på att detta är en helt ny upptäckt. Att förstärka konstruktionen redan långt ned i det naturliga markmaterialet visar på den stora medeltida byggnadstekniska kompetensen. Ett medeltida "know-how" som vi idag har liten kännedom om.

Figur 58 (t.v). Grundförstärkning A13 under ärkebiskopsborgens norra yttermur A11. Foto mot S.

Figur 59 (t.h). Grundförstärkning A13 under ärkebiskopsborgens norra yttermur.

Figur 60. Närbild av det sammanfogade gruset vilket A13 utgjordes av. Materialet mellan gruskornen är vitt och genomskinligt och liknar torkat lim/klister.

A14

Del av skadad tegelkonstruktion av stortegel lagda i minst två skift. Tegelkonstruktionen var skadad av tidigare markarbeten för nedgrävning av elkabel. Teglet kan vara från ärkebiskopsborgen, likväl som från någon av de byggnader som legat på platsen under senare tider.

A15

A15 utgjordes av en kraftig värmekulvert som löper från universitetshuset vidare genom Universitetsparken ned mot Historicum. Kulverten låg på ett djup om 0,85-1,7 m och var ca 1 m i diameter. Runt kulverten fanns bitvis isolering. Kulverten

framkom även något längre österut i samma schakt. Sannolikt är det denna kulvert som grävdes ned sommaren 1954. Schaktet övervakades denna gång av Nils Sundquist (se tidigare undersökningar). Vid Sundquist övervakning framkom delar av borganläggningens norra torn, den s.k. Rundeln. Det märkliga är att lokaliteten på Sundquists schakt inte överensstämmer med den nu framkomna kulverten. Orsaken till detta är möjligen att kulvertdragningen ändrades 1954 när Rundeln framkom och att man då valde att dra kulverten strax norr om borgtornet istället.

A16

På 0,3-0,7 m djup påträffades ett parti med raseringsmassor efter ett murverk av storteget. Inga större delar av murverket var intakt. Möjligen har nedgrävningen från värmekulverten A15 skadat murpartiet eller så utgör A16 rasmassor från Rundeln. I rasmassorna påträffades F8, ett profilhugget kalkstensblock med blyinfästning och urtappning på undersidan samt ett gångjärnsbeslag F9 (se vidare fynd).

Figur 61 (t.v.). Kalkstensblock F8 lyftes upp ur schaktet. Foto mot N.

Figur 62 (t.h.). Stenkonstruktion A18 samt trästock A19 i schakt 5. I bakgrunden skymtar universitetshusets norra balustrad. Foto mot V.

A17

I schakt 5 strax norr om värmekulverten framkom ett mörkgrått lerigt gruslager med inslag av kol. Lagret fanns längs en sträcka på 5 m i schaktet på 0,6 m djup, under gräsytan och dess matjord. I lagret påträffades flisor av sten, tegel samt relativt mycket fynd. Dessa utgjordes av djurben, spik, kakelfragment, buteljglas, fönsterglas, odecorerat yngre rödgods, flintgods, porslin (Kina), kritpipsfragment och en bit formtegel. Lagret var ca 0,1 m tjockt och kunde utifrån fyndens sammansättning föras till 1800-talets andra hälft. Lagret låg på och delvis mellan stenarna i stenkonstruktionen A18.

A18

Direkt under lager A17 framkom en stenkonstruktion vilket givits betäckningen A18. Denna utgjordes av 0,2-0,7 m stora flisiga grågranitsblock. Stenstorleken var något mindre i väster än i öster. Stenkonstruktionen framkom på 0,7 m djup under nuvarande markyta. Den var synlig i 4 m av schaktet och fortsatte sannolikt utanför schaktets gränser. Konstruktionen visade sig vid borttagandet vara ca 1 m hög. Till en början tolkades konstruktionen som en mur. Vartefter undersökningen pågick förkastades denna tolkning då konstruktionen var kallmurad, bred och låg. Längsmed stenkonstruktionens östra kant fanns en delvis multnad trästock som pallats upp med små gråstensflisor/kilar. Stenkonstruktionen dokumenterades i plan och lyftes därefter bort med grävmaskin. Vid detta moment observerades ett flertal borrhål i stenblocken. Stenkonstruktionen tillsammans med det ovanliggande lagret A17 har tolkats som sent tillkomna, troligen i samband med universitetshusets byggande. Stenmaterialet i A18 liknar stenmaterialet i universitetshusets sockel. Möjligen är stenkonstruktionen rester efter byggnationen eller ett fundament för något. Enligt uppgift från personal vid universitetshuset ska det vid uppförandet av universitetshuset ha funnits en ångdriven stenslagningsmaskin någonstans i Universitetsparken. Kanske är det resterna efter ett fundament till denna som A18 utgör. Tänkbart är även att A18 utgör spillmaterial från huggningsprocessen vilket samlats ihop i markberedande syfte. Under A18 på 1,7 m djup fanns rödbrunt opåverkat åsgrus ned till schaktbotten på ca 1,9 m.

Figur 63 (t.v). A19, huggen delvis förmultnad trästock uppallad med stenflisor. Foto mot V.

Figur 64 (t.h). Stenkonstruktion A18 i schakt 5 delvis uppgrävd. Foto mot N.

A19

I kanten av stenkonstruktionen låg en huggen trästock A19. Denna var noggsamt uppallad med mindre stenflisor. Stocken var 0,7 x 0,2 x 0,1 m och hade två tråddragna spikar inslagna från ovansidan. Stockens placering invid stenkonstruktionen A18 har

medfört att dessa har tolkats som sammanhörande. Möjligen utgör A19 någon slags ram runt stenkonstruktionen A18. Ytterligare en huggen stock påträffades ca 1,5 m öster om den ovan beskrivna. Denna låg på 0,7 m djup under markytan. Stocken var precis som den förra huggen med ett rektangulärt tvärsnitt med måtten 0,6 x 0,12 x 0,12 m. Troligen härrör de båda stockarna från samma aktivitet/händelse vilket gjort att det givits samma A-nummer.

Schakt 6

Den sista schaktsträckan ned mot S:t Olofsgatan har kallats schakt 6. Schaktet löpte mitt i den asfalterade parkgången från ca 11,5 m norr om Geijerstatyns kantsten och vidare norrut mot S:t Olofsgatan (figur 33). Schaktsträckan var ca 45 m och schaktet var 1 m brett och mellan 1,3-1,4 m djupt. I schaktets ände vid S:t Olofsgatan trottoar grävdes schaktet ned till 2,2 m för anläggande av dagvattenbrunn. Schaktet grävdes från båda håll mot mitten och dagvattenledningen lades ned relativt direkt.

Figur 65. Schakt 6 löpte från schakt 5 och ned till S:t Olofsgatan. Schaktet grävdes från båda hållen till mitten. I bakgrunden ses universitetshuset och i förgrunden ses S:t Olofsgatans trottoar. Foto mot S.

A20

A20 fanns i den övre delen av schaktet närmast schakt 5 (figur 49). Här fanns stora runda stenar 0,3-0,7 m stora på ett djup om 0,4 m. Stenarna framkom direkt under bärlagret till asfalten. Stenarna låg i murbruksbemängd sand och innehöll tegel, spik, fragmenterade järnföremål däribland en konformad huv till en skorsten. A20 har tolkats som möjliga rester efter en byggnad som stått på platsen i samband med uppförandet av universitetshuset. Enligt skriftliga uppgifter och fotografier fanns tillfälligt uppförda bostäder och verkstäder i Universitetsparken under universitetshusets och parkens uppförande (Aurelius 1987, se även figur 19).

Figur 66 (t.v). Övre delen av schakt 6 vid A20. I bakgrunden ses Geijerstatyn och universitetshuset. Foto mot S.

Figur 67 (nedan). Generell kulturlagerbild i schakt 6 med två kraftiga raseringslager och en mellanliggande markhorisont. Foto mot Ö.

Förutom partiet vid A20 var lagerbilden i schaktet relativt likartad längs hela schaktsträckan. Under parkgångens asfalt fanns ett 0,2 m tjockt sammanpressat kompakt lager av grus och sand. Under detta fanns ett 0,4-1 m tjockt lager av sandigt grus med inslag av murbruksklumpar, sten puts, tegel, buteljglas, spik och porslin. Lagret ökade i tjocklek ned mot korsande grusgång som då var 1 m tjockt. Lagret har

tolkats som ett lager uppkommet i samband med byggnationsarbetena i Universitetsparken i samband med anläggandet av parken och universitetshuset. Fyndmaterialet pekar mot en datering till tiden efter 1850. Under detta lager fanns ett 0,5-0,1 m tjockt lager av blågrå-mörkgrå lera med ett stort inslag sot och kol. Detta lager uppfattades som en markhorisont, troligen anlagd någon gång under byggnationsarbetena med universitetshuset. Under markhorisonten fanns ett 0,5 m tjockt raseringslager av grus och sand med 0,2-0,7 m stora stenar, stortegel, ihopmurade klumpar med tegel och murbruk. I raseringslagret påträffades skärvor av yngre rödgoods, munk- och nunnetegel, en profiltegelbit från ett krön, en golvtegelbit samt en mindre bit av ett kalkstensbrott. Raseringslagret nådde till schaktbotten och opåverkad marknivå eller ytterligare kulturlager i schaktet påträffades ej.

Närmast S:t Olofsgatans trottoar placerades en dagvattenpump som krävde ett djup på 2,2 m. I botten av gropen observerades mörka sot och kolbemängda kulturlager med inslag av organiskt material. Detta lager framkom omkring 1,9 m under markytan. På grund av schaktets stora djup och avsaknad av slantning bedömdes rasrisken som hög och kulturlagret undersöktes ej.

Fynd

Fyndmaterialet från schaktningsövervakningen var litet och många av fynden omhändertogs ej utan noterades endast på dokumentationsritningen. Övriga fynd har givits fyndnummer och registrerats (figur 70). Ett stort antal av dessa fynd gallrats då deras informations- och vetenskapliga värde bedömts som lågt i förhållande till kostnaden för bevarande. Det är främst fynd som direkt kan knytas till den medeltida borganläggningen som sparats. Det fyndmaterial som gallrats eller endast noterats utgörs främst av byggnads och hushållsmaterial från 1800-talet. Bland dessa kan nämnas; spik, järnbeslag, fönster- och buteljglas, porslin, fajans, yngre rödgoods, kritpipsskaft, tegel, murbruk och puts.

Figur 68 (t.v). F8. Profilhugget kalkstensblock 0,6 x 0,5 x 0,24 m. Plan ovensida och urtappning på undersidan. Vid den huggna kanten finns en infästning med blystift. Foto Bengt Backlund, Upplandsmuseet.

Figur 69 (t.h). F5. Stortegel från schakt 3 med tassavtryck efter hund.

Fyndnummer	Schakt	Material	Sakord	Undertyp	Del	Längd	Bredd	Vikt	Antal	Beskrivning	Anmärkning
1	3	Keramik	Kanna	Stengods	Övre del	95	60	40	1	Mineralvattenflaska i hårdbränt stengods med saltglasyr. Frag. sigill med lejon och stämpel "OGTHUM". Sannolikt	
2	3	Keramik	Fat	Yngre rödgods	Brätte	95	70	66	1	In- och utvändig blyglasyr. Gulaktig invänd. stänkmålning. 1700-1800-tal.	Gallrad
3	3	Keramik	Kruka	Yngre rödgods	Buk	60	40	24	1	Sekundärbränd kruka i kraftigt lergods. Utvändig drejrandesdekor. Invändig blyglasyr. 1800-tal	Gallrad
4	3	Bränd lera	Kritpipa		Skaft	35	9	4	3	Tre odekorerade fragment av kritpipsskaft	Gallrad
5	3	Tegel	Tegelsten	Stortegel		280	135		1	Tegelsten med tassavtryck efter medelstor hund	
6	4	Tegel	Taktegel	Munk, Nunna		150	100		5	5 delar av munk- och nunnetegel från raseringslager i schakt 4	Gallrad
7	4	Tegel	Golvtegel	Golvtegel		200	100		1	Golvtegelplatta utan glasyr eller dekor, ursprunglig storlek 20 x 20 cm. Från raseringslager i schakt 4.	Gallrad
8	5	Kalksten	Block			600	500		1	Kalkstensblock 0,6 x 0,5 x 0,24 m med profilhuggen kant och plan ovansida. Ena sidan har en infästning med blyrester? Undersidan har en urtappning.	
9	5	Järn	Beslag	Gångjärnsbeslag		340	35	526	1	Gångjärnsbeslag med två flikar i karmfästet. Rakt gångjärnsband. Ledad med tapp. Kvarsittande spikar.	
10	6	Keramik	Kopp	Porslin	Botten	60	50	34	1	Fragmentarisk kaffekopp av Delftporslin. Holland. 1700-1800-tal.	Gallrad
11	6	Bränd lera	Kritpipa		Skaft	40	8	4	1	Odekorerat kritpipsskaft	Gallrad
12	6	Keramik	Fat	Yngre rödgods	Mynningsrand	35	30	16	1	Invändig blyglasyr med piplersdekor	Gallrad
13	6	Tegel	Taktegel	Munk, Nunna		300	200		3	Munk- och nunnetegel i det nedre raseringslagret i schakt 6.	Gallrad
14	6	Tegel	Formtegel			190	80	1034	1	Formtegel. Trappstegsformat hörn.	
Prov 1	5	Kalkbruk							1	Kalkbruksprov från ärkebiskopens norra borgmur (A11)	
Prov 2	5	Grus							1	Prov av grundläggningsmaterial av sammanfogat grus under ärkebiskopens norra borgmur (A13)	

Figur 70. Tabell över fyndmaterialet som påträffades vid den arkeologiska schaktningsövervakningen vid universitetshuset och Universitetsparken senhösten 2012. Fyndmaterialet förvaras i Upplandsmuseets föremålsmagasin i väntan på fyndfördelning.

De fynd som kan knytas till borganläggningen har insamlats från raseringslager. Kontexten är således påverkad och fyndmaterialet har förflyttats från sin ursprungliga plats. De fynd som tolkats tillhöra borgen är F5, tegelsten, F6 taktegel, F7 golvtegel, F8 kalkstensblock, F9 gångjärnsbeslag, F13 taktegel och F14 formtegel. Av dessa har F5, F8 och F14 efter övervägande sparats. F5 utgjordes av en stortegelsten av rödbränt tegel. Orsaken till omhändertagandet är de tassavtryck från hund som finns på tegelstenens ovansida. Liknande fynd med avtryck efter mindre djur eller barnfötter påträffas relativt ofta men de tas sällan in i museisamlingarna trots det höga pedagogiska värdet. F8 utgjordes av ett profilhugget kalkstensblock med infästningshål på ena sidan och urtappning på undersidan. Blockets ovansida var planhugget. Blocket har sannolikt ingått som byggnadsdel någonstans i borganläggningen. Formen och fästet med blyrester pekar mot att blocket används

som dekorativt element, möjligen som en del av en pelare eller vid en dörröppning. Kalkstensblock har observerats tidigare i samband med markarbeten i Universitetsparken och framgår bl.a. på foton från 1886 (se figur 11) Dock har inga av dessa omhändertagits. F9 utgörs av ett gångjärnsbeslag med ett 30 cm långt gångjärnsband som är ihopsatt med en tapp i gångjärnet. Gångjärnets ändrar har böjts isär i två dekorativa flikar. På gångjärnet finns 5 spikhål och tre kvarsittande spikar och på gångjärnsbladet finns fyra hål med tre kvarsittande spikar. Gångjärnet har sannolikt suttit på en bräddörr. Utseendemässigt liknar gångjärnet de typer som är kända från medeltid (Arnstberg 1976 s 171ff). F14 utgörs av en formtegelbit 19 x 7 x 5,5 cm. Teglet är en hörnbit och tegelstenens profil är trappstegsformad. Sannolikt har tegelstenen ingått som ett dekorativt element vid ett krön eller sockel. Från 1800-talet har ett föremål omhändertagits, F1. Detta utgörs av en hårdbränd stengodsskärva från en mineralvattenflaska. Skärvan är försedd med en stämpel med ett lejon och har stämpel med texten [OGTHUM]. Sannolikt är denna mineralflaska tillverkad i Westerwald mellan åren 1883-1903 och den ursprungliga texten var [HERZOGTUM NASSAU] (Bartels 1999 s 550, fig 93). Flaskans datering stämmer väl in på byggnadsperioden för universitetshuset.

Figur 71 (t.v.). Gångjärnsbeslag till dörr F9.

Figur 72 (t.h.). Närbild av gångjärn F9.

Figur 73 (t.v.). Stengodsskärva F1.

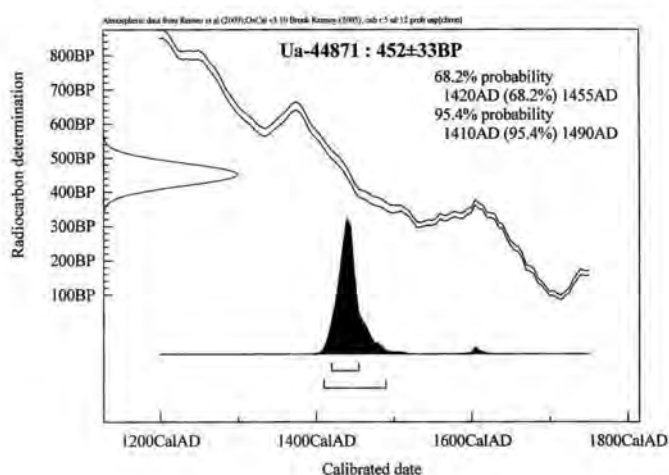
Figur 74 (t.h.). Formtegel F14.

Naturvetenskapliga analyser

Den medeltida borgens ålder har diskuterats och frågan är ännu outredd (Carlsson 2010). Det har antagits att den äldsta delen är ärkebiskopens residens borganläggningens norra del. För att bidra med kunskap kring borgen valdes ett kolprov ut för analys. Kolprovet hackades ur kalkbruket vid A11, den norra borgmuren. Kolprovet skickades till Ångströmlaboratoriet på Uppsala universitet. En ^{14}C -analys av provet gav resultatet 452 ± 33 BP (Ua-44871). Kalibreringen har gjorts i OxCal 3.10 och ger dateringen 1410-1490 e.Kr (95,4% kalibrerat 2 sigma).

Dateringen pekar mot att den norra borgmuren uppfördes under mitten av 1400-talet, en datering som stämmer väl överens med de byggnadsskeden som tidigare antagits.

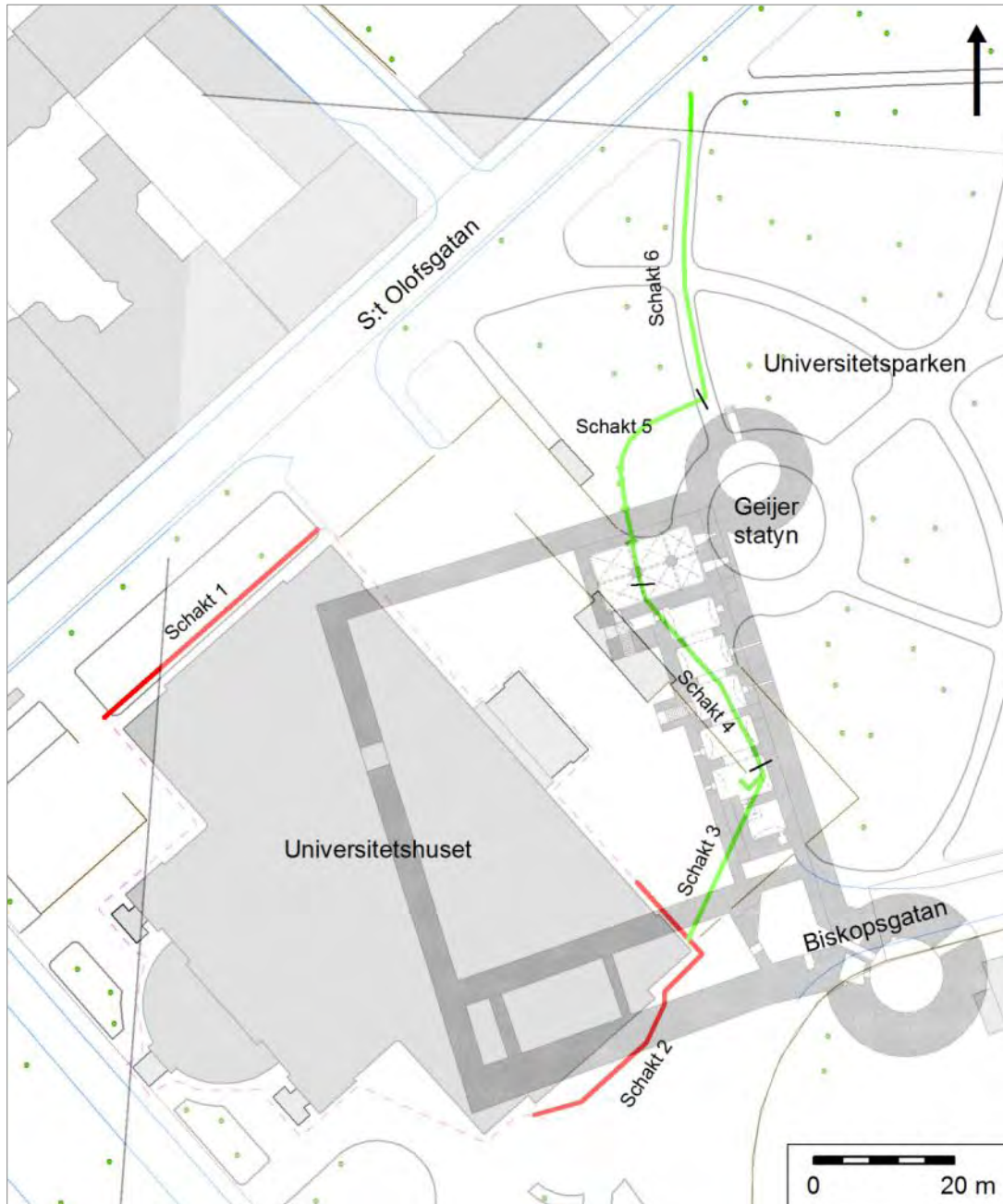
Figur 75. Kalibreringsdiagram av analyserat ^{14}C -prov från ärkebiskopsborgens norra mur. Kalibrering och analys gjord av Ångströmlaboratoriet, Uppsala universitet.

I samband med den arkeologiska schaktningsövervakningen togs även ytterligare två prov som inte analyserats inom projektet (figur 70). Det ena av dessa var ett prov av kalkbruket från den norra borgmuren, A11. Det andra provet utgjordes av det sammanfogade grus A13 som påträffades under borgmuren. Dessa prov har sparats för eventuella framtida analyser.

Konklusion

Borganläggningens läge i förhållande till nuvarande stående byggnader och parkmiljö är ett viktigt resultat av den arkeologiska schaktningsövervakningen. Detta eftersom det vid nya markingrepp i området är av vikt att i förhand veta om borganläggningen kommer att beröras av eventuell exploatering gjordes en ny rektifiering av den som gjordes i samband med undersökningarna 2008-2009.

Figur 76. Rektifiering av borganläggningens relation till stående byggnader och gatunät. Den är gjord utifrån framkomna arkeologiska lämningar i detta projekt och utifrån tidigare arkeologiska resultat. Rektifiering av Anna Ölund utifrån borgplan från Lovén 1996. Röda sträckor markerar schakt för åskledare och gröna sträckor markerar schakt för dagvatten. Skala 1:1000.

Det man bör ha i åtanke är de stora osäkerheter som råder kring den ursprungliga borguppmätningen som gjordes 1886 (se sid 20). Borganläggningen har alltså nu återigen rektifierats utifrån de resultat som framkom i samband med markarbetena för dagvatten och åskledningen (figur 76). Rektifieringen utgår från handritad dokumentation gjord utifrån kända byggnadselement samt Bjerking's digitala inmätning med GPRS.

Den arkeologiska schaktningsövervakningen i Universitetsparken och kring universitetshuset har visat att lämningar efter ärkebiskopsborgen samt lämningar efter senare bebyggelse finns på platsen. Murresterna efter ärkebiskopsborgen låg som antagits mycket ytligt. Sammanlagt påträffades murar från borganläggningen i fyra schakt (2, 3, 4 och 5). Troligen är det borgens södra yttermur som påträffats i schakt 2. I schakt 3 framkom lämningarna efter den södra innermuren samt östra längans västra del. I schakt 4 fanns till största delen raseringslager samt en mindre murrest (A10). Schakt 5 innehöll flest lämningar efter den medeltida borganläggningen och det är främst den norra borgmuren samt raseringslager från borgen som påträffats.

Överensstämmelsen mellan de påträffade murarna och Kihlberg's planritning från 1886 är inom undersökta partier god. Tidigare undersökningar har dock visat på avvikelser. Ett av de stora problemen med borgritningen är att det är okänt vilken nivå som Kihlberg har ritat.

Schaktningsövervakningen i Universitetsparken och kring universitetshuset har inte bara berört ärkebiskopsborgen, utan även lämningar från senare perioder. Den stenlagda ytan i schakt 3 är troligen från 1700-talet. I schakt 5 påträffades en stenkonstruktion som möjligen ska sättas i samband med universitetshusets uppförande. Det samma gäller för raseringsmassor efter en byggnad i schakt 6.

Schaktningsövervakningen och de framkomna lämningarna efter den medeltida ärkebiskopsborgen har bidragit med ny kunskap om borgens läge i förhållande till nuvarande byggnader och parkmiljö. Schaktningsövervakningen har också givit ny kunskap kring borgens grundläggning samt givit en datering av den norra borgmuren.

Sammanfattning

Efter beslut från Länsstyrelsen i Uppsala län har Upplandsmuseet, avdelning Arkeologi, utfört en schaktningsövervakning i samband med markarbeten för åskledare och dagvatten. Arbetet skedde kring universitetshuset och i Universitetsparken i centrala Uppsala under senhösten 2012. I schakten påträffades murar efter den medeltida borganläggningen - ärkebiskopsborgen, som legat på platsen. Vidare påträffades en stenläggning med en trolig datering till 1700-tal samt lämningar från byggnadsperioden av universitetshuset och Universitetsparken. Schaktningsövervakningen har givit ny kunskap kring borgens konstruktion och bevarandegrad. Arbetet har också givit förutsättningar till en ny rektifiering av borganläggningsuppmätningen i förhållande till nuvarande omgivningar. I samband med undersökningen tillvaratogs fem fynd.

Figur 77. Soluppgång vid schaktet en tidig morgon i början av december 2012.

Administrativa uppgifter

Plats: Universitetsparken, Uppsala kommun, Uppsala län.

RAÄ nr: 88:1.

Fornlämningstyp: Kulturlager, bebyggelselämningar.

Undersökningstyp: Schaktningsövervakning.

Orsak till undersökning: Markarbeten i samband med ny åskledare och dagvatten.

Uppdragsgivare: Statens fastighetsverk.

Fältarbetsperiod: 20/10-2012 till 22/12-2012.

Upplandsmuseets projektledare: Anna Ölund.

Upplandsmuseets diarienummer: Ar-440-2012, Ar-480-2012 och Ar-584-2012.

Upplandsmuseets projektnummer: 8418, 8429.

Länsstyrelsens handläggare: Tony Engström.

Länsstyrelsens diarienummer och beslutsdatum: 431-3742-12, 2012-08-16, tillägg 2012-09-14 samt dnr 431-6819-12, 2012-11-12.

Koordinatsystem: Sweref 99 TM.

Dokumentationsmaterial: Förvaras i Upplandsmuseets arkiv.

Fynd: 5 föremål. Förvaras på Upplandsmuseet i väntan på fyndfördelning.

Referenser

Anund, Johan. 1994. Uppsalas medeltida skola och kulturlager i domkyrkoområdet. Riksantikvarieämbetet arkeologiska undersökningar. UV Uppsala Rapport 1994:32. Uppsala.

Arnstberg, Karl-Olov. 1976. Datering av knuttimrade hus i Sverige. Nordiska museet.

Aurelius, Thomas. 1987. En byggmästares ruin. I: Universitetshuset i Uppsala 1887-1987. En Jubileumsbok, Red; Heinemann, T. Uppsala universitet 1987.

Bartels, Michiel. 1999. Steden in scherven/Cities in Shreds. Vondsten uit beerputten in Deventer, Dordrecht, Nijmegen en Tiel (1250-1900)/ Finds from cesspits in Deventer, Dordrecht, Nijmegen and Tiel (1250-1900). Band 1 och 2. Amersfoort.

Broberg, Maria. 1996. Universitetshuset. Arkeologisk undersökning, Universitetshuset, Uppsala, Uppland. Riksantikvarieämbetet Arkeologiska undersökningar. UV Uppsala Rapport 1996:34. Uppsala.

- Carlsson, Ronnie. 2010. Uppsala domkyrka. Volym 2. Domkyrkan i Gamla Uppsala, nuvarande domkyrkans omgivning. Sveriges Kyrkor volym 228. Uppsala.
- Elfwendahl, Magnus. 1996. Universitetsparken. Arkeologisk undersökning, Universitetsparken, Uppsala, Uppland. Riksantikvarieämbetet Arkeologiska undersökningar. UV Uppsala Rapport 1996:33. Uppsala.
- Eriksson, Håkan. 1999a. Universitetshuset, Uppsala. Arkeologisk schaktningsövervakning i källaren 1998-1999. Upplandsmuseet. Uppsala.
- Eriksson, Håkan. 1999b. Ärkebiskopsgården, Kv. Prosten, Fjärdingen 21:1, Uppsala stad och kommun. Källaren. Dokumentation valv murverk södra rundeln, Uppsala gård. 1999.
- Hahr, August. 1929. Uppsalas forna ärkebiskopsborg, Sankt Eriks gård och dess historia. Upplands fornminnesförening. Uppsala.
- Heinemann, Thomas. 1987. Program, Projekt och Arkitektur. I: Universitetshuset i Uppsala 1887-1987. En Jubileumsbok, Red; Heinemann, T. Uppsala universitet 1987.
- Lovén, Christian. 1996. Borgar och befästningar i det medeltida Sverige. Stockholm.
- Sundquist, Nils. 1935-37. Stadshistoriska undersökningar i Uppsala 1934. I: Upplands fornminnesförenings tidsskrift XIII. Häfte 45:1-3. Uppsala.
- Sundquist, Nils. 1970. Biskopsgården och »Styrbiskops»-gården i Uppsala. Ett »kapitel i sten» i Sveriges politiska historia och kyrkohistoria under unionstiden och äldre vasatiden. Särtryck ur Kyrkohistorisk årsskrift 1969. Uppsala.
- Syse, Bent. 2001. Arkeologisk schaktningsövervakning. Ärkebiskopsgården. Nedläggning av optokabel. Kv Prosten, Uppsala, Uppland. Upplandsmuseet rapport 2001:18. Uppsala.
- Ölund, Anna. 2008. Historicum, etapp III- Bebyggelselämningar i universitetsparken. Arkeologisk schaktningsövervakning. Upplandsmuseet rapporter 2008:02. Uppsala.
- Ölund, Anna. 2010. Universitetsparken. Lämnings efter ärkebiskopsborgen. Raä 88, Uppsala stad, Uppland. Upplandsmuseets rapporter 2010:16.